CLIO
MŰHELYTANULMÁNYOK

2021/2. SZÁM

PÁRTÁLLAMI MÍTOSZÉPÍTÉS

LATINCA SÁNDOR KULTUSZA KAPOSVÁRON (1945-1993)

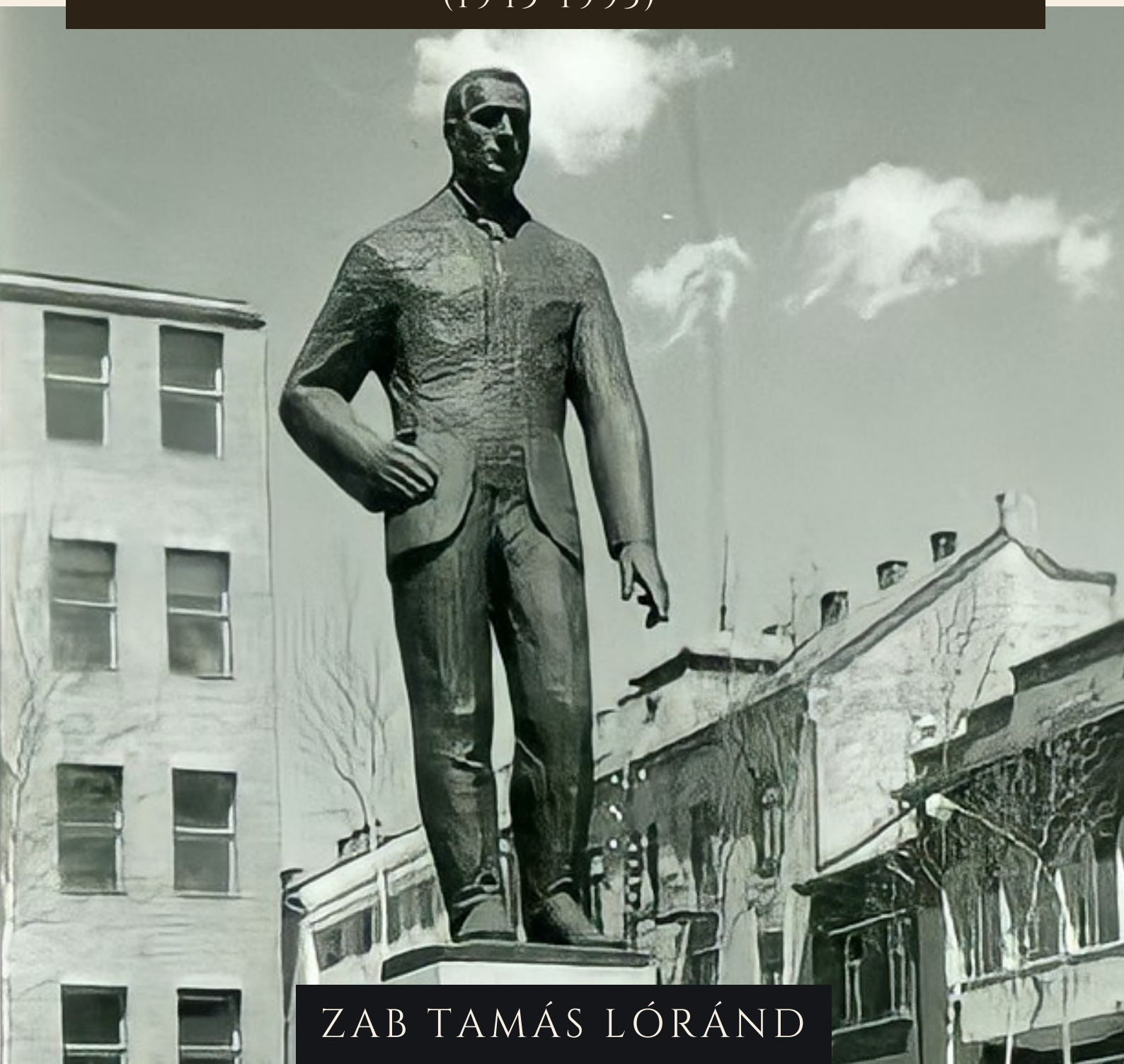

ZAB TAMÁS LÓRÁND

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám

Felelős szerkesztő: Gellért Ádám
Segédszerkesztő: Fóris Ákos

© Zab Tamás Lóránd, 2021
© Clio Intézet, 2021

A jelen munka a 2021 áprilisában megrendezett XXXV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi Szekció *1945 utáni magyar történelem és történelmi emlékezet I.* szekciójában első helyezést elért pályamunka átdolgozott és kibővített változata. A szerző felkészítő tanára Dr. Csibi Norbert, egyetemi adjunktus (Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Újkortörténeti Tanszék) és Polyák Petra, főlevéltáros (Pécsi Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár) voltak.

A kiadvány a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
https://www.cliioinstitute.hu/muhelytanulmanyok

Borítókép: Latinca Sándor (volt) szobra Kaposváron. Zempléni Múzeum, Szerencs (Leltári szám: 0014050)

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.cliioinstitute.hu
www.facebook.com/cliioinstitute

Tartalomjegyzék

4 **BEVEZETÉS**

8 **LATINCA SÁNDOR ÉLETÚTJA**

11 **LATINCA EMLÉKEZETE A HORTHY-KORBAN ÉS AZ EMIGRÁCIÓBAN (1920–1944)**

13 **A KULTUSZ KIÉPÜLÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI**

13 *A Tanácsköztársaság emlékezetpolitikai szerepének változásai (1945–1989)*

15 *A termelőszövetkezetek atyja – Latinca Sándor agrárpolitikájának szerepe a kultuszában*

17 *„A Kommunista Párt lelkes katonája" – Latinca Sándor eltérített identitása*

19 *„Somogy indította meg a világ új rendjét" – Somogy, a „mintamegye"*

21 **A LATINCA-KULTUSZ ÉVTIZEDEI**

21 *Tizenkilencesek és Latinca emlékezete a „felszabadult" Kaposváron (1945–1948)*

26 *Latinca emlékezete a Rákosi-rendszer éveiben (1948–1956)*

32 *Latinca, mint a fehérterror újraaktualizált mártírja (1956–1961)*

36 *Latinca kultusza a konszolidálódott Kádár-rendszerben (1961–1989)*

40 *Emlékezetváltás – kultuszbontás (1989–1993)*

43 **UTÓSZÓ**

46 **FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM**

I. Bevezetés

„*És nehéz első mártírnak lenni, régi próféták nélkül hinni.*"[1]
Balázs Béla

Bár az idézet az 1920-as évek terméke, a hatalomgyakorlás egy örökérvényű aspektusára irányítja a figyelmet: történelmi előképek, mitológia nélkül nem lehet politikai rendszert építeni. Ilyen indíttatású történelmi mítoszalkotás főszereplője volt Latinca Sándor is.[2] A rendszerváltás óta felnőtt nemzedékeknek ez a név valószínűleg semmit sem mond, azonban a pártállami diktatúra éveiben még a történelem iránt egyébként közömbös személyek számára is közismert volt, különösen munkásságának és halálának helyszínén, Kaposváron. Rendszeresen jelentek meg róla visszaemlékezések a helyi sajtóban, foglalkoztak vele az iskolákban és munkahelyeken, Somogy megye szerte utcák, terek, intézmények viselték a nevét és több emlékművet is emeltek a tiszteletére. A Tanácsköztársaság somogyi történetét bemutató munkákban kiemelt szerepet kapott, kultuszának mértéke Somogyban ebben az időszakban csak a magyar történelem leginkább kiemelkedő alakjaival volt összehasonlítható.

Már a Tanácsköztársaság alatt megfogalmazta Lukács György népbiztos, hogy a környező „burzsoá" országok Tanács-Magyarország elleni támadása hasznos lesz, mert a békésen hatalomra kerülő proletárdiktatúrának át kell esnie a véráldozaton.[3] Az általa hiányolt mártírium végül azonban nem csak a román vagy csehszlovák megszállók elleni harcban született meg, hanem a fehérterror tragikus időszaka alatt is. Az így meghozott áldozat belpolitikai célokra még felhasználhatóbbnak bizonyult, mint a környező országok hadseregeivel lezajlott összecsapások katonai vesztesége. A mártíráldozat – mint ahogy azt bizonyára a kommunista népbiztos-filozófus is tudta – egyébként is *„morális pecsétet üt"*[4] arra az ideára, amiért meghozzák. Balázs Béla gondolata szerint a racionális igazságot a véráldozat irracionális hitté változtatja.[5] Pataki Ferenc találó megfogalmazásával élve: a mártírok a *„mozgalmi mitológia szentjei"*.[6] Jól mutatja ezt az a „mártíroskönyv",[7] amely pártkiadványként jelent meg 1960-ban. 53 munkásmozgalmi

[1] Pataki, 1998: 71.
[2] Latinca Sándor saját nevét egész életében c-betűvel írta, ez alapján a tanulmányban én is c-betűvel írom. Elterjedt írásmód a Latinka névalak, ezt az idézetekben természetesen meghagytam.
[3] Szolláth, 2011: 43.
[4] Pataki, 1998: 70.
[5] Uo. 70–71.
[6] Uo. 71.
[7] T. Szerémi, 1960.

mártír rövid életrajzát mutatta be arcképekkel ellátva, egyfajta kánont teremtve a kultikus tisztelet számára.

A kommunizmus – akármennyire is próbálkozott önmagát másként láttatni – alapvetően etikai elitgyakorlat, ugyanis a kommunista meggyőződés rövidtávon aszkézist követel a jövőbeli társadalmi egyenlőség elérése érdekében, és erre az áldozathozatalra mindig csak egy szűk réteg hajlandó.[8] Ez azonban a különböző aktuálpolitikai célokat szem előtt tartva a nyilvánosság előtt nem mindig volt felvállalható. Emiatt született meg az igény az *„ezerholdakon felnőtt névtelen proletárok”*[9] kultuszának kialakítása, akik közé Szabó Gyula 1955-ben Latinca Sándort sorolta. Szükség volt az „élcsapat”[10] részéről arra, hogy demonstrálják: a kommunizmus nem csupán egy szűk etikai elit meggyőződése, hanem a néplélekbe szervesen beépült mozgalom, amely nem erőlteti rá az általa megváltani kívánt proletárságra az aszkézist, éppen ellenkezőleg: az elnyomásra reagálva természetes reakcióként fogalmazódik meg ez benne. *„Az e kötetben foglalt életrajzoknak nem száma, hanem éppen sokrétűsége érzékelteti, hogy milyen mélyen gyökerezik népünkben […] a kizsákmányolás és elnyomás elleni harc szelleme, a proletár nemzetköziség szelleme.”* – fogalmaz *A szabadság vértanúi*[11] című „mártírgyűjtemény” előszava.

Tanulmányomban a Latinca nevéhez fűződő hős- és mártírkultuszt mutatom be Kaposvár városában a második Magyar Köztársaság éveitől a rendszerváltásig. Részletesen tárgyalom az emlékműállításokat, a nyilvánosság előtti meg-, illetve visszaemlékezéseket, illetve a párt és az államhatalom által gyakorolt egyéb gesztusokat. Külön fejezetben vizsgálom meg a rendszerváltást követő változásokat, a Latinca emlékét őrző „maradványok” sorsát. Apor Péter *Az elképzelt köztársaság*[12] című könyvében kitűnően analizálja a Tanácsköztársaság történelmi-emlékezetpolitikai szerepének változásait és ennek fontos korszakhatárait. A munka azonban nem az egyes konkrét eseményeket mutatja be, inkább elméleti megalapozás, mintsem a politikai hatalom által gyakorolt emlékezési gesztusok pontos gyűjteménye. Mivel tanulmányom témája ezzel szemben egy konkrét személyhez, illetve egy konkrét városhoz kötődik, célomnak tekintettem összegyűjteni

[8] Szolláth, 2011: 40.
[9] A Proletár 1920. szeptember 16-i számát idézi Szabó, 1955: 1.
[10] A hagyományos marxi-lenini elmélet szerint a munkásság mozgalmának élcsapatát (*avantgárdját*) alkotják a kommunisták. Ezt a tézist leginkább a diktatúra intézményének a legitimálására használták fel, viszont a szóhasználat elidegenítő, elitista konnotációt hordoz. Szükséges volt, hogy az élcsapat-eszme új hangsúlyokat kapjon – érzékeltesse, hogy az egyén pusztán szigorú önfegyelem, aszketizmus során válik az élcsapat tagjává. (A kommunista aszketizmus esztétikájáról lásd Szolláth, 2011) Az „ezerholdakon felnőtt névtelen proletárok” kultusza ezt sugallja: az élcsapathoz tartozás élményét nem sajátítja ki, hanem elérhető közelségbe hozza az (agrár)proletariátus tömegei számára.
[11] T. Szerémi, 1960.
[12] Apor, 2014.

a Latinca Sándorhoz köthető fontosabb emlékezetpolitikai szertartásokat az 1945-ös „felszabadulástól" a társadalmi-politikai rendszerben és a kollektív emlékezetben az 1990-es évek elején bekövetkező radikális változásokig. Művem tehát nem emlékezettörténeti áttekintés, célja a politikai kommunikáció és a nyilvánosság normarendszerének elemzése egy konkrét történelmi személyiség viszonylatában.

Az elkövetkezőkben a szakirodalmi áttekintés után az olvasó Latinca Sándor életéről és a két világháború közötti utóéletéről tájékozódhat röviden. Ezután összefoglalást adok a Tanácsköztársaság emlékezetének változásairól 1945 és a rendszerváltás között, majd tematikus fejezetekben mutatom be a kaposvári Latinca-kultusz néhány problematikus kérdését, feltárom Latinca kiemelt társadalmi tiszteletre jelölésének okait. Végül pedig kronológiai rendben foglalkozom a kultusz történetével az 1946-os első megnyilvánulásoktól az 1993-as szoborlopási ügyig, vagyis ismertetem változásait és megszűnésének körülményeit.

Az emlékezetpolitikai és identitástörténeti kutatásban széleskörű módszertani szakirodalomra támaszkodhat a kutató. A téma alapmunkája nemzetközi szinten Jan Assmann nagyhatású könyve,[13] amelyben ókori kultúrák példáján keresztül azonosítja a kulturális emlékezet alapvető jellegzetességeit. Hasonlóan említést érdemel Pierre Nora az emlékezet és történelem viszonyát vizsgáló munkája.[14] Magyarországon az emlékezetpolitika az ezredforduló után lett igazán népszerű kutatási téma. 2003-ban jelent meg Pótó János *Az emlékeztetés helyei*[15] című könyve, amelyben az emlékművekhez kötődő általános emlékezési gyakorlatok és a szobordöntések működési mechanizmusa mellett Budapest második világháború utáni emlékműállításait és emlékmű-eltávolításait is bemutatta, valamint foglalkozott a szoborparkok jelentőségével is. A történelem és az egyéni, kollektív, illetve a hivatalos emlékezet viszonyait vizsgálta Gyáni Gábor *A történelem, mint emlék(mű)*[16] című könyvében 2016-ban. Ezek a felismerésekre, tudományos innovációkra építkezve nyílt lehetőségem Latinca Sándor kaposvári kultuszának megismerésére.

A Tanácsköztársaság pártállami emlékezetével Apor Péter foglalkozott *Az elképzelt köztársaság*[17] című művében, amelyben feltárta a proletárdiktatúra 1945 utáni utóéletét; munkája jelen tanulmány egyik szellemi alapkövét adja, hiszen Latinca Sándor kultusza szervesen összefonódik a rövidéletű 1919-es államalakulat kiemelt emlékezetpolitikai szerepével. Gál Máté a Tanácsköztársaság 50. évfordulójának Heves megyei ünnepségeiről

[13] Assmann, 1999.
[14] Nora, 2010.
[15] Pótó, 2003. Pótó János már korábban is foglalkozott hasonló témákkal, lásd Pótó, 1989.
[16] Gyáni, 2016.
[17] Apor, 2014.

írt tanulmányt 2019-ben.[18] Legutóbb, 2020-ban jelent meg Takács Tibor esettanulmánya[19], amely az 1972. március 21-i állami megemlékezésre tervezett vörös kokárdás demonstráció történetét és hátterét dolgozza fel. Ezek azért is kiemelendőek, mert a tanácsállam utóéletének a késő Kádár-korszakban játszott szerepe még nem kapott kellő figyelmet a kutatásokban, melyekben látványos az '50-es évek végének és a '60-as évek elejének túlsúlya.

2013-ban Vonyó Anita jelentetett meg tanulmányt, melyben az egész alakos kaposvári Latinca-szobor 1961-es megvalósulásának körülményeit vizsgálta a megyei levéltárban fellelhető iratok alapján.[20] Latinca somogyi utóéletét ez az egyetlen tanulmány vizsgálta (érintőlegesen), azonban a szoborállítás technikai körülményeinek ismertetésén kívül nem vállalkozott többre.

Latinca Sándor életrajzát először Szabó Gyula írta meg 1955-ben.[21] A rövid kiadvány erős ideológiai töltetű, azt olvasva egyáltalán nem lehet elvonatkoztatni az 1950-es évek korszellemétől. Ebben a tekintetben előrelépés volt a '60-as évek végén és a '70-es évek elején Andrássy Antal és Kávássy Sándor munkássága. Andrássy Kaposváron dolgozott levéltárosként, és szisztematikusan összegyűjtötte a Latinca Sándorhoz kapcsolódó, helyben és országosan fellelhető iratokat. Tudományos munkáiban is foglalkozott a Tanácsköztársaság történetével és Latinca Sándorról is több tanulmányt írt. Kávássy Sándor szerepét az 1973-ban megjelent Latinca-életrajza[22] miatt fontos kiemelni, amely mindmáig az egyetlen nagyobb terjedelmű Latinca-monográfia.

Latinca Sándor a halála óta eltelt évszázadban számos irodalmi feldolgozásnak, történelmi regénynek lett a főszereplője. Közismert volt Hamburger Jenő moszkvai emigrációja alatt írt költeménye, a *Latinka-ballada*, ezt számos különböző feldolgozásban (dalban[23], diafilmben[24], táncdrámában[25]) is élvezhette a nagyközönség. Prózában terjedelmét tekintve a legkiemelkedőbb Kubinyi Ferenctől a *Siratni csak hazát lehet*[26], de említést érdemel még Antal Gábor *Tavasz Somogyban*ja[27] vagy a Latinca-veterán Somogyi Pál *Tűz a Kapos mentén*[28] című kisregénye

[18] Gál, 2019.
[19] Takács, 2020.
[20] Vonyó, 2013.
[21] Szabó, 1955.
[22] Kávássy, 1973.
[23] Latinka ballada, 1966.
[24] Latinka ballada, 1959.
[25] „...Igaz ember meghal inkább, sohasem lesz áruló". *Somogyi Néplap*, 1959. március 15., 6.
[26] Kubinyi, 1966.
[27] Antal, 1959.
[28] Somogyi, 1959.

Jelen tanulmány fő forrásbázisát a korabeli somogyi sajtótermékek cikkei, beszámolói és az itt megjelent visszaemlékezések alkotják. Kutatásom során áttekintettem az 1945 és 1950 között megjelent és a Somogy megyei könyvtárban fellelhető összes sajtóterméket, a szociáldemokrata *Somogyi Világosság*ot, a kisgazda *Somogyi Hírlap*ot, illetve a többször nevet váltó kommunista kiadványokat[29]. 1950-től mindössze egy megyei terjesztésű napilap létezett, a *Somogyi Néplap*, így ennek releváns beszámolóit vizsgáltam. 1990-től ez *Somogyi Hírlap* néven működött, mely a rendszerváltás idejének eseményeire biztosított rálátást.[30]

Ezt kiegészítendő, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának iratanyagában fellelhető városi és megyei tanácsülési, illetve végrehajtóbizottsági jegyzőkönyveket használtam fel, melyek számos esetben lehetőséget nyújtottak az események hátterének feltárására. Ezen felül áttekintettem egy az Országos Levéltár iratanyagában fellelhető népbírósági ítéletet Latinca gyilkosainak 1946-os peréből.[31]

II. Latinca Sándor életútja[32]

Latinca Sándor 1886. április 5-én született Aradon, apai ágon szerb, anyai ágon szerb-bolgár családba. Apja már az asszimilálódott generációnak volt a tagja, és beszélt magyarul, anyja azonban csak a román és szerb nyelvet ismerte.[33] 1896-ban az aradi királyi főreáliskola tanulója lett, ahol kevéssé sikeres időszakot élt meg: a második évfolyam végén hat tantárgyból kapott elégtelent, a következő évben újra próbálkozott, ekkor öt elégtelennel zárt, így iskolát váltott.[34] 1902-ben sikerrel befejezte tanulmányait az Arad városi polgári fiúiskolában. 1902-től a lippai felsőkereskedelmi iskolában tanult, ahol szintén ismételnie kellett egy osztályt, végül 1906 júniusában leérettségizett.[35] Életrajzai két markáns epizódot emelnek ki Latinca lippai iskolai éveiből. Egyrészt, hogy az önképzőkör elnökeként néhány társával együtt 1905. október 6-án részt vett az aradi vértanúk emlékművének megkoszorúzásán. Ekkor iskolai szünet nem volt, ezért Latinca társaival az iskolai tanórákat

[29] A háború után megjelenő kommunista sajtótermék névváltozásai: Somogyvármegye, Somogyi Hírek, Somogyi Napló, Somogyi Néplap.
[30] A Somogy megyei sajtóról részletesen lásd Paál, 2010.
[31] MNL OL, XX. 4b I.3295/1946. Gödölle Béla és Jamrich János perének iratai.
[32] Latinca Sándor életéről és munkásságáról reális képet nyújtani nagy kihívás, ugyanis erről a rendszerváltás óta szakirodalom nem íródott, a korábbi munkák pedig csak erős fenntartásokkal kezelhetők.
[33] Andrássy, 1986: 342–343.
[34] Szabó Gyula életrajzában jelent meg először az a megszépítő hagyomány, amely szerint Latincát egy március 15-ével kapcsolatos, történelemtanárával folytatott vita miatt rúgták ki aradi iskolájából, holott a valóságban két próbálkozásra sem tudta elvégezni a gimnázium második osztályát. Ez a kozmetikázás özvegy Latincánétól származott és egészen a '70-es évek Kávássy-féle életrajzáig tartotta magát.
[35] Kávássy, 1973: 9–12.

hagyta ott a megemlékezés kedvéért. Ez a cselekedet helyi szinten komolyabb botrány volt, felvetődött,[36] hogy esetleg a lippai iskola igazgatóját emiatt a megmozdulás miatt távolították el később az intézmény éléről. Szintén lippai évei alatt, az 1905-ös év nyarán, romániai útja során – saját visszaemlékezése szerint – Konstanzában beszélgetett a Knyáz Patyomkin cári hajó lázadó matrózaival – természetesen ennek Latinca világnézete kialakulásában játszott szerepét az 1945 utáni szovjet hatás alatt álló történetírás előszeretettel hangsúlyozta.[37]

Az érettségi után – a kötelező katonai szolgálata leteltével – Németországban, Mittweidában gépészeti technikumban tanult fél évet, néhány év múlva pedig Párizsban is járt. Hazatérvén lapszerkesztéssel is foglalkozott,[38] 1910-től tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak.[39] 1912 nyarán megismerkedett későbbi feleségével, Manz Erzsébettel, akivel 1916-ban házasodtak össze.[40]

Ekkorra Latinca már komoly háborús tapasztalatokat szerzett az első világháborúban. Több mint két évig az olasz fronton szolgált, ahol kétszer is előléptették. Az ott megéltek hatására, nyíltan háborúellenes álláspontra helyezkedett, 1917 őszére befejezte *Háború az uszító sajtó ellen* című röpiratát, ami egy év múlva meg is jelenhetett Magyarországon. Az év júliusában Latincát áthelyezték a keleti frontra, Ukrajnába. Az őszirózsás forradalom kitörésekor azonban már Pesten tartózkodott.[41]

Az új politikai rendszerben hamarosan közéleti szerepet vállalt. Még Budapesten tagja lett a Katonatanácsnak; hangsúlyozta a hadsereg felszámolásának szükségességét, a nemzetiségeket pedig földosztással szerette volna az új magyar állam fennhatósága alatt tartani.[42] Nem sokkal később a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségénél vállalt munkát, eleinte a fővárosi központban, majd a kaposvári székhelyű Somogy-Tolnai Kerületi Titkárság szervezésére kapott megbízást.[43] 1919 januárjában érkezett Kaposvárra, életében másodszor járt ekkor a megyében. Mivel márciusban megszerveződött a különálló tolnai kerület is, ezért ekkortól kezdve Latinca tevékenysége csak Somogyra korlátozódott. Itteni hatásköre is csonka volt, ugyanis a megye déli része 1918 novembere óta szerb megszállás alatt állt. Latinca január–februárban a termelőszövetkezeti szervezés propagandájában vett részt, illetve a Szociáldemokrata Párt érdekében agitált. Január végétől a cselédbérek ügyében történő megállapodás tető alá hozása állt a tevékenységének központjában. A földbirtokosok

[36] Latinca egy volt iskolatársa visszaemlékezésében vetette fel, és ezt biográfiái is átvették. Kávássy, 1973: 11.
[37] Kávássy, 1973: 9–12.
[38] Andrássy, 1986: 350–352.
[39] Farkas, 2019: 7–8.
[40] Andrássy, 1986: 352.
[41] Uo. 352–353.
[42] Kávássy, 1973: 17–18.
[43] Farkas, 2019: 8.

és a mezőgazdasági munkások közötti megállapodás február 22-én jött létre, amelyet a korabeli baloldali sajtó nagy eredményként kezelt, „korszakalkotónak" tartott.[44]

Március 10-én Latinca egyébként is gyors ütemben előrehaladó politikai pályája újabb mérföldkőhöz érkezett. Ekkor ugyanis a Szociáldemokrata Párt és a Kaposvári Munkástanács átvette a megye fölötti irányítást, és a megye élére létrehozott háromtagú direktóriumnak ő is tagja lett, Peinhoffer Lajos és Tóth Lajos mellett.[45] A direktórium ügyeit egyébként – Latinca szavaival élve – *„Tóth Lajos intézte túlnyomó befolyással"*.[46] A direktóriumban Latinca hatáskörébe a gazdasági ügyek, közöttük természetesen a termelőszövetkezetek ügyei tartoztak.[47] A megyében nem Kaposvár volt az első, ahol a munkástanács átvette a hatalmat – ezzel néhány héttel megelőzve az országos eseményeket. 1919. január végén Tabon, február során pedig Marcaliban és Lengyeltótiban került sor erre, és megindultak a spontán földfoglaló akciók is.[48]

Az 1919. március 21-én megalakult Magyarországi Tanácsköztársaság Somogy megyében a már megalakult direktóriumot legitimnek tekintette és a vezetésben egyelőre nem eszközölt változásokat. Tovább zajlott a termelőszövetkezetek szervezése, ami áprilisra lényegében be is fejeződött, végbement az ipari üzemek köztulajdonba vétele is. Áprilisban Latinca felkereste az orosz hadifogságból hazatérő, kommunista elköteleződésű Győrffy Antalt, hogy szervezzen egy karhatalmi egységet. Ez az egység lett a hírhedt Latinca-század. Létrehozására azért volt szükség, mert a Vörös Őrséget sem elég elkötelezettnek, sem elég megbízhatónak nem találták a Tanácsköztársaság-ellenes parasztmozgalmak leverésére (például Nagyatádon, Lengyeltótiban vagy Igalban történt ilyen).[49] Júniusban Kaposváron a munkásotthonban elégedetlen napszámosok a fegyverraktárat akarták feltörni. Egyikük, Szabó Ferenc el akarta vágni a telefonvonalat, amely után maga a volt direktóriumi tag, a szociáldemokrata politikus Tóth Lajos agyonlőtte.[50] Farkas Péter 2018-ban megjelent tanulmánya szerint ő tekinthető a Somogy megyei vörösterror egyetlen halálos áldozatának.[51]

1919. májusában a belügyi népbiztos utasítására elkezdődött a direktórium felszámolása, a megye élére pedig létrehozták a forradalmi kormányzótanácsi biztos pozíciót. Ebbe a pozícióba – némi meglepetésre – Latinca került.[52] Ebben az időben lett a személyi

[44] Kávássy, 1973: 20–46.
[45] Uo. 58.
[46] Uo. 62.
[47] Andrássy, 1986: 357.
[48] Mészáros, 1966: 63.
[49] Farkas, 2019: 17–19.
[50] Kávássy, 1973: 125–126.
[51] Farkas, 2018.
[52] Kávássy, 1973: 105.

titkára Szántó Imre, aki később szintén a fehérterror áldozata lett. Ekkorra a Tanácsköztársaság-ellenes megmozdulások már rendszeresek voltak a megyében.

A proletárdiktatúra bukása után Latinca néhány napig Kaposváron maradt. Végül augusztus 6-án utazott vonattal Fonyódra, azzal a szándékkal, hogy külföldre meneküljön. Fonyódon találkozott Tóth Lajossal és Szalma Istvánnal, aki Kaposvár polgármestere volt a Tanácsköztársaság alatt. Itt azonban felismerték őket, és csendőröket hívtak rájuk, akik az éjszaka visszaszállították őket Kaposvárra. Néhány hétig tartó közjáték és kihallgatások után, szeptember 17-én hajnalban Prónay Pál különítményének tagjai bementek a fogházba; Latincát Szalma Istvánnal, Tóth Lajossal, Lewin Samuval és Farkas Jánossal együtt elhurcolták a Kaposvár melletti Nádasdi erdőbe és ott kivégezték őket.[53]

III. Latinca emlékezete a Horthy-korban és az emigrációban (1920–1944)

A Tanácsköztársaság bukása után kiépülő Horthy-rendszer egyik eszmei sarokköve az antikommunizmus lett. A korban megjelent Tanácsköztársaság-témájú írások kiemelték az államforma alacsony társadalmi támogatottságát, és jellemzően antiszemita éllel mutatták be az eseményeket.[54] A kor egyik legnagyobb hatású történésze, Szekfű Gyula Kun Bélát és társait Lenin ügynökeinek tartotta, illetve az általa és Hóman Bálint által jegyzett *Magyar történet* ötödik kötetében *„történelmünk örök mélypontjának"* nevezte a Tanácsköztársaságot.[55] A Horthy-korban érthető okokból nem volt széleskörű nyilvánossága a fehérterror eseményeinek, így a Latinca-féle gyilkosságnak sem. Özvegy Latincáné néhány hasonló sorsú özvegyasszonnyal közösen mégis kártérítési pert indítottak férjük meggyilkolása miatt 1922-ben.[56] 1925 februárjában pedig Fényes László írt sokszor idézett cikket a *Népszavá*ba egy másik 1919-es kaposvári gyilkosságról – amelynek két elkövetője a Latinca-gyilkosságban is részt vett.[57] Ezután eljárás is indult a két személy ellen, a vádlottak mégsem részesültek büntetésben.[58] Magyarország határain belül azonban Latinca Sándor mint a proletárdiktatúra bármilyen értelemben kiemelkedő egyénisége semmilyen médiumban nem jelent meg.

Az emigrációban élő kommunisták viszont igyekeztek életben tartani Latinca és mártírtársai emlékét. Különösen a zalai származású volt földművelési népbiztos (civilben egyébként orvos) Hamburger Jenő foglalkozott ezzel. Visszaemlékezésében így idézte fel

[53] Uo. 147., 151–162.
[54] Csunderlik, 2019.
[55] Gali, 2019: 18.
[56] Kártérítési pörök a fehér terror gyilkosságai miatt. *Jövő*, 1922. november 26., 3.
[57] Fényes László: A halottak, ha fölkelnek. *Népszava*, 1925. február 15., 2.
[58] Losonczi Ádám: A fehérterror két tiszti gyilkosát halálra ítélte a kaposvári népbíróság. *Világosság*, 1946. április 10., 4.

Latinca somogyi tevékenységét: „*A leszerelés után, otthagyva foglalkozását, gyalog nekivág a somogyi rónáknak, s amerre jár, nyomában nőnek a szocialista földmunkásszervezetek.*" Személyiségéről pedig így írt: „*[N]em csak a tudomány fegyvereivel hadakozott, hanem belevitte az agitációba az apostolok fáradhatatlanságát, türelmét, szeretetét, a forradalmár szívósságát, keménységét, meggyőződöttségét, halálmegvetését, fanatizmusát.*"[59] Hamburger 1930-ban Moszkvában jelentette meg a *Sarló és Kalapács*ban *Latinka-ballada* című versét, amely a század második felének somogyi Tanácsköztársaság-megemlékezéseinek egyik állandó műsorelemévé vált.[60] A vers cselekménye a kivégzés helyszínén, a Nádasdi-erdőben játszódik. Társai halála után a szerző fantáziája szerint a kivégzéseket végrehajtó különítményesek győzködték Latincát, hogy életben hagyják, amennyiben csatlakozik hozzájuk. Latinca ezt természetesen öntudatosan elutasította, és a következő fenyegetéssel fejezte be életét: „… *a kaposi megyeházán lesz még vörös lobogó*!"[61]

A pártállami diktatúra idején általában jellemző volt, hogy a Latincával foglalkozó munkák egy népies, alulról jövő, spontán mártírkultusz jelenlétéről beszéltek a kommunizmus illegalitásának évei alatt. Erre utaló források azonban nincsenek, de ha volt is ilyen, ennek mértékét a marxizáló történetírás jelentősen eltúlozta. Pedig Hamburger Jenő már 1920 szeptemberében arról írt, hogy a somogyi proletárdiktatúra mártírjainak haláláról, megkínoztatásáról „*naiv balladák, népies legendák szállnak szájról szájra.*"[62] Ugyanakkor kevés ilyen lejegyzett „naiv balladát" ismerünk, hitelességük pedig kérdéses.[63] Az egyetlen széles körben ismert – és fentebb említett – verses alkotást maga Hamburger írta és publikálta tizenegy évvel Latinca halála után. Felmerül tehát a gyanú, hogy a somogyi agrárproletariátus emlékezetébe mégsem épültek be 1919 tragikus eseményei olyan mélyen, ahogy azt Hamburger és a későbbi évtizedek propagandája állította. A gyakran említett népballadák, népköltemények hiánya az évtizedek során többeknek okozott zavart, ezért gyakran emlegették különböző megszólalók Hamburger versét népi költeménynek, „somogyi nótának" – holott természetesen ez távol állt az igazságtól.[64]

---

[59] Idézi: Szabó, 1955: 12.
[60] Rézsó–Székelyhidi, 1956: 17.
[61] F. G., 1974: 530–531.
[62] Hamburger Jenőt idézi Szabó, 1955: 3.
[63] Népballadaként ismertette a Latinca életrajzi regényt (Kubinyi 1966) is jegyző Kubinyi Ferenc saját gyűjtése nyomán a *Krénusz mestör balladája* című költeményt. Hitelessége kérdéses, széles körben nem volt használatban, nem volt közismert. (Lásd Krénusz mestör balladája. *Népszabadság*, 1962. március 21., 6.)
[64] Lásd például Szabó, 1955: 12–13.

IV. A kultusz kiépülésének körülményei

1. A Tanácsköztársaság emlékezetpolitikai szerepének változásai (1945–1989)

Mivel Latinca Sándor személye az utókor számára a Tanácsköztársaság rövid, de a pártállam ideológiájában annál fontosabb történetével fonódott össze, röviden felvázolom, hogy miként változott az ezt érintő központi emlékezetpolitika a második világháborútól a rendszerváltásig. 1919 emléke ugyanis a változó politikai célok és kihívások tükrében többszörös revízión ment át.

A II. Magyar Köztársaság éveiben a Magyar Kommunista Párt tagjai között még jelentős számban voltak a Tanácsköztársaság veteránjai. Ez azonban konfliktusok forrása lett a párton belül, ugyanis ők kevésbé voltak hajlandóak idomulni az ún. „népfrontos" politikai irányvonalhoz. Rákosi Mátyás így fogalmazott 1945. április 4-én Georgi Dimitrovnak írt levelében: „*Az idősebb párttagok kevés kivétellel a Tanácsköztársaság ideológiájával »terheltek«, a párt irányvonalát nem értik, tevékenységük jórészt kimerül hajdani hőstetteik elbeszélésében és a mai generáció lebecsülésében, sejtelmük sincs a fegyelemről és a pártszerű magatartásról.*"[65] A pártvezér gondolatait az a Sztálin elképzeléseivel összhangban álló „népfrontos" szellemiség táplálta, ami a többi demokratikus párttal való együttműködést támogatta, így nem volt előnyös a tizenkilences veteránok magatartása. Ennek eredményeképp a Budapesten, 1945. augusztus 25-én megalakult 1919. évi Magyar Vöröshadseregbeli Bajtársak Országos Szövetsége sem működhetett sokáig, október 24-én a belügyminiszter feloszlatta.[66] Látható tehát, hogy a Tanácsköztársaság emlékezete terhes volt a kommunista elitnek, amíg a társadalom és a többi párt megnyerésére szükségük volt.

Egészen a Tanácsköztársaság 30. évfordulójáig, 1949-ig nem emlékeztek meg komolyabban a tizenkilences eseményekről. Ekkortól – amikor már nem volt szükséges más pártok véleményét figyelembe venni – új lendületet kapott 1919 történelmi (újra)értelmezése. 1919-et azonban ekkor sem gondolták a Népköztársaság egyértelmű előzményének. A Tanácsköztársaságra ekkor osztott szerepet inkább az „előjáték" szóval lehet jellemezni: a magyar történelem egy fejezeteként jelent meg, amelyben még nem teljesedett ki a Népköztársaságban tapasztalható szabadság, de így is rövid idő alatt nagy sikereket ért el.[67] Ahogy az 1949-es Alkotmány preambuluma fogalmaz: „*Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva,*

[65] Rákosit szabadon idézi: Müller, 2008.
[66] Uo.
[67] Gál, 2019: 90.

a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását, s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé."[68] Bizonyos kellemetlen részletek azonban akadályozták a Tanácsköztársaság kultuszának kiteljesedését. Kun Béla neve például tabunak számított, mert ő a sztálini tisztogatásoknak esett áldozatul a 1930-as években. Ehelyett vagy az ekkor amúgy is maga köré személyi kultuszt építő Rákosi Mátyás vezető szerepét emelték ki (Rákosi a Tanácsköztársaság idején alig ismert kereskedelmi népbiztoshelyettes volt), vagy az 1919-ben elhalálozott személyek (például Szamuely Tibor) befolyását hangsúlyozták.[69] A Tanácsköztársaság ráadásul negatív emlékeket idézett fel a társadalom nagy részében, például a nemzeti egység hiányát, a parasztok lázadásait és kegyetlen elnyomását, vagy a vörösterror kivégzéseit. A Rákosi-diktatúrának ezáltal még március 15-e is használhatóbb történelmi emléknapnak bizonyult, mint március 21-e.[70]

1956 után történt komoly változás a hatalom emlékezetpolitikájában. A forradalom és szabadságharc eseményei ugyanis átértékelték 1919 szerepét az állampárt történeti narratívájában. A párttörténészek az ellenforradalom és a (fehér)terror kontinuitását akarták láttatni a két évszám között.[71] 1956 hivatalos értelmezését a *Fehér könyvek* című sorozatban tették közzé. A Kádár János vezetése alatt kiépülő új rendszer híveinek szemében ennek a kontinuitásnak, vagyis az ötvenhatos „ellenforradalmi veszélynek" leglátványosabb megnyilvánulása a Nagy-budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székházának ostroma volt.[72]

Ahogy azonban távolodott 1956 emléke, egyre kevésbé volt létjogosultsága az 1919-re jellemző átpolitizált státusz fenntartásának. 1969-re, a jubileumi 50. évfordulóra a hivatalos értelmezőktől már új „feladatot" kapott a tanácsállam: a Forradalmi Ifjúsági Napok részeként a proletárforradalom történetének egy fejezetévé vált, mondhatni a dicsőséges múlt egy lezárt fejezetévé minősült vissza. Ennek a változásnak a hátterében a „jótékony" homályba burkolt 1956 mellett az állt, hogy 1968-tól kezdve felerősödtek olyan újbaloldali mozgalmak, akik a Kádár-rendszer forradalmi ellenzékét képezték volna, ezért a hatalom szemében szintén nemkívánatosak voltak. Erre az egyik legjobb példa az 1969-ben a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára kiírt filmpályázatra elkészült *Agitátorok*[73] című film, amely 1919-et az 1968-as eseményekről való elmélkedésre használta fel. Nyilvánvaló volt, hogy a hatalom nem ilyen módon akart emlékezni és emlékeztetni 1919-

[68] 1949. évi XX. törvény. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya.
[69] Horváth, 2007: 45.
[70] Apor, 2014: 49–56.
[71] Uo. 61–96.
[72] Gál, 2019: 91.
[73] Agitátorok, 1969.

re, ezért a filmet hamarosan betiltották.[74] Hasonló reakció született újbaloldali egyetemisták 1972. március 21-i tüntetés-kísérletével összefüggésben. Amikor néhány joghallgató vöröskokárdást tüntetéssel próbálta ellensúlyozni a napokkal korábbi március 15-i – véleményük szerint „nacionalista" és „ellenforradalmi jellegű" – tüntetést, az illetékes pártszervek azonnal leállították az akciót. Ahogy az esettel kapcsolatban Takács Tibor fogalmaz: „*A hatalom éppúgy az ellene irányuló támadásnak értelmezte a március 21-i – nem megvalósuló – spontán tüntetést, mint a pár nappal korábbi március 15-it. A rendszer számára teljességgel közömbös volt, hogy mi vitte az utcára a fiatalokat, ha arra nem a hatóságok szervezésében került sor.*"[75] A kádári politika válasza a forradalmi kihívásokra a „mindennapok forradalma" magatartásmodell volt, amely a látványos, erőszakos megmozdulások után, immár a létező szocializmusban szabálykövető, és ilyen értelemben konzervatív viselkedést várt el.[76]

2. *A termelőszövetkezetek atyja – Latinca Sándor agrárpolitikájának szerepe a kultuszában*

Latinca Sándor személyének a megye határain túl is érzékelhető jelentőséget kölcsönzött az agrárkérdésben 1919-ben betöltött szerepe. Somogyban ugyanis a Tanácsköztársaság alatt meglepő eredmények születtek „agrárfronton"; ez alapján nevezte Hatos Pál Somogyot a proletárdiktatúra „mintamegyéjének".[77] Valószínű, hogy a Hamburger Jenő „helytartójaként"[78] elkönyvelt, de a népbiztostól fokozatosan függetlenedni látszó Latinca érdemének tekinthetjük,[79] hogy Somogyban áprilisban nyugati újságírók már Hamburger és Móricz Zsigmond idegenvezetésével tekinthették meg a Kaposvár melletti Fészerlakon, Zaranypusztán és Toponáron a működő szocialista termelőszövetkezeteket.[80] Latinca tevékenységének pozitív megítélése és népszerűsége 1919-ben abból fakadt, hogy a szövetkezetesítés mellett hajlandó volt földet osztani az agrárproletariátusnak, a cselédbérek ügyét pedig kifejezetten korán megnyugtatóan rendezni tudta.[81] Somogy megyében tehát – legalábbis a hivatalos történeti narratíva szerint – a szegényparasztságot sikerült a proletárdiktatúra ügye mellé állítani.

---

[74] Csunderlik, 2018: 91.
[75] Takács, 2020: 14.
[76] Gál, 2019: 93.
[77] Hatos, 2021: 228.
[78] Uo.
[79] Kávássy Sándor ezt biográfiájában cáfolta, ő Hamburgernek tulajdonította a korai termelőszövetkezetek sikerét Somogyban. Kávássy, 1973: 52.
[80] Hatos, 2021: 228.
[81] Kávássy, 1973: 21–60.

Említést érdemel még Latinca legendáriumának azon eleme, miszerint az ő agrárintézkedéseinek köszönhetően több vagon élelmiszer indult útnak Budapestre Somogy megyéből. Ennek jelentőségét nem szabad alábecsülni, ugyanis a munkásmozgalom számára az agrárnépesség leginkább csak a városi proletárság élelmiszerigényeinek kielégítése miatt volt fontos.[82]

A kommunista emlékezet a Tanácsköztársaság egyik legkomolyabb hiányosságának tartotta a vidéki Magyarország, az agrárnépesség elidegenítését a proletárdiktatúrától. 1919 tanulságainak elemzői észrevették, hogy amíg Lenin Oroszországában jelentős földosztást hajtottak végre, addig Magyarországon ez elmaradt – egyértelműnek tűnt tehát, hogy az orosz proletárforradalom sikerének (és a magyar sikertelenségének) kulcsa a lenini agrárpolitika. Legelőször Varga Jenő[83] vonta le a következtetést, hogy egy proletárdiktatúra sem maradhat fent a vidéki agrárnépesség szövetsége nélkül. A hatalomnak elengedhetetlen maga mellé állítani *„legalábbis a mezőgazdasági proletárokat és a falusi szegénységet”*, a középparasztokat pedig politikai szempontból legalább semlegessé kell tenni.[84]

A gyakorlatban ez utilitarista módon azt jelenti, hogy bár a föld magántulajdon jellegét elvileg meg kellene szüntetni, a munkás-paraszt szövetség kérdése mégis előbbre való, ezért a kis- és középbirtokok szocializálásától tartózkodni kell, a saját birtok után epedő zsellérek vágyait pedig valóra kell váltani. Az elvakult „voluntarizmus” – ahogy a földosztást ellenző vezetők magatartását definiálták – az évtizedek során vádponttá minősült, és a kommunizmus mainstream vonala Kelet-Európában kivetette magából. Mivel a bukás fő okaként a széleskörű agrárreform elmaradását jelölték meg, a „voluntarista” földosztásellenességet 1945 után dogmatikus földosztás-fixáció váltotta fel. Az agrártársadalom problémáinak komplex elemzése helyett megváltóként tekintettek a birtokok parcellázására, amit az első adandó alkalommal (Vorosilov marsall és a Szovjetunió erőteljes támogatásával) végre is hajtottak.

Az évtizedek távlatából – már a II. világháború után – egyre többen kezdték meglátni a kapcsolatot Lenin és Latinca agrárpolitikája között.[85] Ebből az elképzelt kapcsolatból – ami jól összecsengett a szovjet-orosz példamutatást követő nemzetek sablonjával – történelmi

[82] Andrássy, 1986: 364.
[83] Varga Jenő (1879–1964) a Tanácsköztársaság idején előbb pénzügyi népbiztos, majd a szociális termelés népbiztosa volt.
[84] Varga, 1976: 255.
[85] Valószínű, hogy valójában Latinca nem Lenin útját követte, hanem a városi, a vidéki agrárviszonyokból mit sem értő, voluntarista kommunista vezetőkkel szemben Hamburger szellemi holdudvarából előlépve maga is a földosztást és a bérrendezést látta előremutató szocialista megoldásnak.

narratíva is alakult. Ebben a konstellációban emelkedett fel Latinca a munkásmozgalmi héroszok panteonjába.

Úgy tűnik, hogy Somogyi Pál[86] és a többi kaposvári Latinca-veterán kommunista kezdték el Latinca munkásságát átkonvertálni és úgy beállítani, hogy a lenini eszméket ők maguk hozták Kaposvárra Szovjet-Oroszországból 1918 őszén, Latinca pedig az ő hatásukra (kripto)kommunistává vált és így hajtotta végre fent ismertetett agrárpolitikáját.[87] Velős példája Somogyi a lenini és a somogyi agrárreformok között magát, mint összekötő kapcsot feltételező történelemszemléletének a következő jelenet. Somogyi egy visszaemlékezésében egy munkatársa a következőt kérdezte tőle, amikor a földosztás helyességén vívódott: „*Te voltál a Szovjetunióban.* [értsd: Szovjet-Oroszországban] *Osztottatok?*" Somogyi csak annyit válaszolt: „*Osztottunk.*" Az 1951-ben elmesélt történet szerint ennyi elég is volt a meggyőzésre.[88]

Az 50-es évek elején a somogyi mártír körül kibontakozó politikusi és történészi megnyilvánulások ennek az eszmeiségnek az irányvonalát vették fel. Latinca 1919-es viszonylagos sikerei tehát a földkérdés szocialista szellemű megoldására adhattak pozitív példát, azonban valójában szó sincs arról, hogy 1945 után Latinca agrárpolitikáját követte volna a munkásmozgalmi utókor. Ezt a példát (ha ugyan valóban követni akarták) csak a felismerhetetlenségig eltorzítva sikerült megvalósítani. Latinca valójában csak „arca", történelmi hivatkozási pontja lett az új proletárdiktatúra agrárpolitikájának, valódi eszméi azonban elsikkadtak.

3. *„A Kommunista Párt lelkes katonája"*[89] *– Latinca Sándor eltérített identitása*

„…el kellett fogadni négy-öt dogmát, amelyeket nem lehetet megcáfolni a Tanácsköztársasággal foglalkozva, például, hogy Szamuely nem lehetett öngyilkos […], hogy Stromfeld Aurél belépett a kommunista pártba, vagy hogy Latinca Sándor kommunista volt, hiszen egy ilyen kiváló mártír nem is lehetett más, noha persze nem volt az"– fogalmazott Hajdu Tibor, az 1918–1919-es forradalmak neves kutatója, amikor életútinterjújában az 1956-ot követő évek Tanácsköztársaság-kutatásáról kérdezték.[90] Ő tehát a történettudomány legjelentősebb 1919-es tabui közé

[86] Somogyi Pál (született Steiner Pál) a Latinca-század politikai tisztje volt. A Tanácsköztársaság bukása után börtönbüntetésre ítélték, innen azonban megszökött és Jugoszláviába emigrált. Később innen került tovább a Szovjetunióba. Leginkább költőként és íróként volt ismert, érdeklődési köre nagyjából kizárólag az 1919-es események, és a proletárforradalom volt. (Somogyi Pál 1894–1980. *Somogyi Néplap*, 1980. október 19., 3.)
[87] Somogyi, 1959.
[88] Somogyi Pál: Képek Somogy megye munkásmozgalmából. II. rész. *Somogyi Napló*, 1951. február 11., 4.
[89] Vadász Ferenc: Vörös lobogó a megyeházán. *Szabad Nép*, 1949. november 27., 5.
[90] Csunderlik, 2021: 7.

sorolta Latinca Sándor állítólagos kommunista identitását. Feltétlenül szólnunk kell tehát a kommunista ideológusok „identity-theft"-jéről, amit 1945 után végrehajtottak, és amivel érdekes új színezetet adtak Latinca utóéletének.

Már az előző fejezetben bemutattam, hogy Somogyi Pál az 1950-es években milyen szerepet játszott Latinca kultuszának rügyfakadásában. A kommunista párttag, sőt a pártalapításánál is részt vevő Latinca mítosza valószínűleg Somogyi és közvetlen körének a találmánya. Az ő politikai célú torzításaiból táplálkozott az udvari kommunista ideológia az ötvenes években, ez Szabó Gyula 1955-ös Latinca-életrajzában már erőteljesen meg is mutatkozott. Ő Latinca kommunista mivoltát kérdésen felülinek tekintette, sikerességének okát is ebben jelölte meg: „*Latinca Sándor és harcos társainak cselekedeteit az első perctől fogva a proletárdiktatúra marxi-lenini elmélete irányította*" –írta.[91] Sőt, Szabó addig merészkedett, hogy kijelentette: Latinca Sándor részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában is.[92] Mészáros Károly 1961-ben még úgy fogalmazott, hogy „*Latinca 1918 decemberében lett a KMP tagja. Mivel a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségét szoros szálak fűzték a szociáldemokrata párthoz, Latinca továbbra is kapcsolatban maradt a szociáldemokratákkal, és csak kevesen tudták, hogy a KMP soraiba tartozik.*"[93] 1966-ra már egy a valósággal összeegyeztethetőbb szintézist alkotott: a somogyi szociáldemokrata vezetők gondolkodása alapvetően eltért az országos pártvezetéstől, és amíg azok a kommunisták ellen léptek fel, Somogy megyében valójában már a Köztársaság fennállása alatt is „*a kommunisták által hirdetett utat járták és a proletárforradalom viharmadarai voltak a vidéken.*"[94]

Kávássy Sándor életrajzának megjelenésekor az ideológiai elvárások már enyhébbek voltak, a szerző – ugyan óvatosan, de – le merte írni, hogy Latinca gondolkodása „*nagyjában-egészében a szociáldemokrácia szemhatárán mozog.*" Kiemelte azonban, hogy Latinca egy ponton mégis túlmutatott a szociáldemokrata horizonton, és hasonult a lenini tanokhoz, mégpedig abban, hogy „*a nacionalista hullám csak ideig-óráig bódíthatja el a munkásságot, és a kijózanodást a saját uralkodó osztály ellen kirobbanó minden korábbinál élesebb osztályharc fogja követni.*"[95]

Érthető tehát a jelenkori kutatás szkepszise Latinca kommunista meggyőződéséről, ugyanakkor a kérdés nyilvánvalóan bonyolultabb annál, hogy egyértelmű válasszal szolgáljunk rá. Latinca szociáldemokrata vagy kommunista identitása továbbra sem megnyugtatóan tisztázható kérdés. Álljon itt tehát néhány érv, amely elbizonytalanítja a Latincáról alkotott szociáldemokrata képet. Hamburger Jenőről ismert, hogy már a két párt

[91] Szabó, 1955: 24.
[92] Uo. 15.
[93] Mészáros, 1961: 448.
[94] Mészáros, 1966: 57.
[95] Kávássy, 1973: 16.

egyesülése előtt is a KMP felfogását osztotta[96], Latinca pedig az ő irányvonalát képviselte legalábbis kezdetben (Hatos Pál szerint egyenesen a „helytartója" volt[97]). Nyilvánvaló, hogy az egyesült, de kommunista dominanciájú munkáspártban március 21-e után a fővárosi vezetők megbíztak a somogyi direktóriumban (és mindhárom szociáldemokrata tagjában), és amikor fel is számolták ezt az intézményt, a főhatalom Latinca kezébe került. Látható, hogy a megye karhatalmi századának létrehozásakor Latinca főleg orosz földről hazatérő „képzett" kommunistákra támaszkodott, és egyértelmű, hogy ők maximálisan lojálisak volt hozzá (hogy mást ne mondjunk az egység az ő nevét is viselte). Ha a Latincában a KMP alapító tagját tisztelőknek nem is volt igazuk, kétségkívül akkor járunk közel az igazsághoz, ha azt mondjuk: Latinca, bár nem tartozott a kommunisták közé, nem zárkózott el a velük való együttműködéstől, lényegében a proletárdiktatúra intézményének a híve volt és a kommunizmust vállalható opciónak tartotta.

Összegezve tehát nyilvánvaló, hogy a Latinca-kultusz kialakítói fel kívánták erősíteni (már csak a lenini út mítoszának erősítése miatt is) mártírjuk kommunista elkötelezettségét. Az is világos azonban, hogy bizonyos érvek egyértelműen szólnak Latinca (és bizalmas elvtársai) kommunista szimpátiája mellett. A kultusz szempontjából persze esszenciális információ, hogy Latinca sosem mint a szociáldemokrácia mártírja szerepelt a nyilvánosságban – kommunista hérosz volt, még ha hús-vér emberként nem is volt maradéktalanul az.

4. *„Somogy indította meg a világ új rendjét"*[98] *– Somogy, a „mintamegye"*[99]

Somogy megye a Tanácsköztársaság kiemelkedő jelentőségű megyéje volt. 1919. április 7-én kaposvári beszédében Hamburger Jenő úgy fogalmazott, hogy „*a proletárdiktatúra tulajdonképpen Somogyból indult hódító útjára.*"[100] Sőt, a megyének szánt kiemelt szerepet már február 21-én felvázolta: „*Meg kell szerezni a gazdasági hatalmat és meg kell szervezni a szocialista hadsereget, azután a többi jön magától. Somogyban, ahol a latifundiumok csak kerékkötői voltak minden kialakulásnak, kell legelőször a gazdasági hatalmat megszerezni és innen kell kiindulni annak az akciónak, melyet követni fog azután az ország többi része is.*"[101]

[96] Varga, 2019: 70.
[97] Hatos, 2021: 228.
[98] Móricz Zsigmondot idézi T. Szerémi, 1960: 37.
[99] Hatos, 2021: 228.
[100] Kanyar, 1969.
[101] Andrássy, 1986: 356.

Úgy tűnik tehát, hogy Hamburger a közelgő forradalmi változásokban már előzetesen komoly szerepet szánt Somogynak, és talán nem véletlen, hogy Kaposváron a Munkástanács és a Szociáldemokrata Párt 1919. március 10-én át is vette a hatalmat a korábbi közigazgatástól, és egyesek szerint az országban először megvalósította a proletárdiktatúrát.[102] Ezt az értelmezést sokan vitatták és vitatják, szerencsére témánk szempontjából ennek a tíz napnak a tudományos minősítése nem elengedhetetlen. Elég azt megállapítanunk, hogy erősen élt már 1919-től kezdve az az álláspont, hogy „Somogyország" élen járt munkáshatalom kérdésében az országban. Az agrárpolitikája szempontjából mintaadó és előremutató szerepvállalás egyértelműen erősítette a helyi kommunisták kiválasztottság-tudatát. A létrejövő somogyi termelőszövetkezetekről nem véletlenül írta Móricz Zsigmond 1919-ben magát nem kevéssé elragadtatva, hogy „*Somogy indította meg a világ új rendjét!*"[103]

A somogyi „mintamegye"[104] narratíva elsősorban Hamburgertől származtatható, aki szovjetunióbéli emigrációja során nem hagyta feledésbe merülni Somogy megye tizenkilences névtelen és nagyon is megnevezett proletárhőseinek emlékét. Ő „*a diktatúra egyik legerősebb, legkeményebb vármegyéjeként*"[105] emlékezett vissza a térségre. Ez a tézis átvészelte az illegalitás és az emigráció hosszú éveit a kommunista történelemszemléletben, 1945 után pedig uralkodóvá vált. Lényegében teljesen érthető az ország hagyományosan fejletlen, mellőzött területei közé tartozó Somogy megye munkásmozgalmi gondolkodóitól, hogy lelkesedéssel és büszkeséggel fogadták ezt a szülőföldjük érdemeit harsogó történelmi narratívát. A történelmi narratívához pedig emlékezési helyek, történetek, mítoszok, valamint természetesen héroszok és mártírok kellettek: akiben pedig a narratíva megtalálta idolját az Latinca Sándor lett.

[102] Szabó Gyula már március 3-iki TSZ-szervezésben is a proletárdiktatúra egyik funkciójának megszületését vizionálta, lásd Szabó, 1955: 20.
[103] T. Szerémi, 1960: 37.
[104] Hatos, 2021: 228.
[105] Szabó, 1955: 3.

V. A Latinca-kultusz évtizedei

1. Tizenkilencesek és Latinca emlékezete a „felszabadult" Kaposváron (1945–1948)

A Tanácsköztársaságról való szervezett megemlékezés lehetősége természetesen a szovjet megszállásig nem állt fenn Magyarországon. Kaposvárt 1944. december 2-án „szabadította fel" a szovjet hadsereg.[106] A megyei sajtó az év végére teljesen megszűnt, s csak 1945. január 9-én indult újra a lapkiadás, ekkor a megyében 17 tagot számláló Magyar Kommunista Párt jelentette meg sajtótermékét (szovjet támogatással) az új politikai rendszerből nem diszkvalifikált erők közül először. A papírhiány miatt azonban 1946 szeptemberéig csak egyetlen lapon jelenhetett meg, a *Somogyvármegye*, így komoly ideológiai hátterű cikkek publikálására nem volt lehetőség.[107] Az mindenesetre kiemelendő, hogy a frissen legálissá váló MKP somogyi szervezetében, és így a város életében milyen fontos szerepet töltöttek be a Latinca-század volt tagjai. Többek között Mike Imre Latinca-veterán lett az induló megyei lap első főszerkesztője, Győrffy Antal pedig az alakuló MKP Somogy megyei szervezetének titkárává avanzsált.[108] Ezekben az időkben érkezett vissza Kaposvárra a Latinca-század korábbi politikai tisztje, Somogyi Pál, aki Latinca kultuszának alakulásában később komoly szerepet játszott.

A „felszabadulás" utáni években hamar felmerült, hogy ujjászervezik a Latinca-századot, ami Somogyi visszaemlékezése szerint 126 fővel meg is valósult Latinka Bajtársi Kör néven. A datálatlan, legkorábban 1957-ben írt visszaemlékezésében Nagy Imrének tulajdonította a Bajtársi Kör megszűnését, amikor is (állítólag) Nagy így fogalmazott: „*Nincs szükség ilyesmire! Hagyjuk a 19-eseket és a 19-es szellemet… Jobb, ha nem is beszélnek róla!*"[109] Természetesen nagyon kézenfekvő volt Somogyinak 1956 után Nagy Imrére fogni a Bajtársi Kör megszűnését. Szerinte „*az ellenforradalom [értsd: 1956] idején nagyon jók lettek volna az ilyen becsületes munkásokból, régi kipróbált harcosokból álló alakulatok.*"[110] Azonban – bár az esemény Nagy Imréhez kapcsolása nem zár ki minden kétséget – az MKP vezető politikusai 1946-ban valóban hasonlóan álltak a kérdéshez és a tizenkilences veteránok jelenléte a „népfrontos" politika éveiben terhes volt számukra. E logika mentén nagyon is valószínű, hogy az egyébként kaposvári születésű Nagy Imre, aki 1945 novemberétől 1946 márciusáig

[106] Andrássy, 1971: 271.
[107] Paál, 2010.
[108] Andrássy, 1971: 273.
[109] Farkas, 2019: 40.
[110] Uo.

belügyminiszter volt, szerepet vállalt a Bajtársi Kör megszűnésében – még ha nem is olyan megfontolásból, mint amit Somogyi sugallt.

A városvezetés által gyakorolt első tizenkilences emlékezetpolitikai gesztusok ennek ellenére már 1946 áprilisában megvalósultak. Ekkor a város törvényhatósági bizottsága köztérátnevezési programot indított el. Ennek részeként Latinca Sándor korábbi lakásának utcája felvette a Latinka Sándor utca nevet.[111] Ekkor az utcaelnevezés gesztusában több másik volt tizenkilences szereplő is részesült. Az Anna utca új neve Tóth Lajos utca lett, a gróf Festetich Pálné utca pedig Szalma István utcává változott. Új utcák is létesültek, ezek elnevezései között is találunk munkásmozgalmi alakokat Somogy megye 1919-es történetéből: a városközponttól távolabb eső területen, a tüskevári városrészben egy új utca Lewin Samu nevét vette fel, az újdonsült Szántó Imre utca pedig a frissen átnevezett Tóth Lajos utcából nyílott.[112] Ezek az átkeresztelések anomáliaként hatnak a kommunista emlékezet- és identitáspolitika akkori irányvonalában. Az ellentmondás egyértelmű feloldása sajnos nem lehetséges, az átnevezések körülményeit bizonyos homály fedi.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára ma legalább két konkrét köztér-átnevezési javaslatot őriz 1945–1946-ból. Az egyik a nyilvánvalóan nemesi származású, a grófokhoz, „mágnásokhoz" kötődő névadások bizonyos részét az új rendszerbe átmenteni kívánó Noszlopy Aba Tihaméré,[113] a másik pedig Péczeli Istváné,[114] a Nemzeti Paraszt Párt politikusáé. Tizenkilences személyekre vonatkozó javaslatot azonban egyik sem tartalmazott. Végső soron a döntéshozásban az összes demokratikusnak tekintett párt képviselője részt vett (az MKP képviseletében Mike Imre Latinca-veterán), azonban, hogy végül kinek a javaslatára kerültek az új utcanevek közé tizenkilences somogyi főszereplők, az kideríthetetlennek tűnik. Azért is érdekes ez, mert a megvalósuló átnevezések többsége már szerepelt Péczeli, sőt egy részük még Noszlopy javaslataiban is, a tizenkilences hősök azonban látszólag az utolsó pillanatban, minden előzmény nélkül kerültek fel az új megnevezések listájára.

Alapvetően két politikai csoport jöhet számításba, akik 1946-ban szívesen láthattak Latincára és társaira emlékező köztereket a somogyi megyeszékhelyen. Az egyik a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete, 1946-ban ugyanis a szociáldemokraták voltak az

[111] A köztér addig (és ma is) Kontrássy Ferenc nevét viselte, aki a 19. században kaposvári városbíró volt és végrendeletében jelentős összeget hagyott a megyeszékhelyre.
[112] Boór István polgármester hirdetménye. *Somogyi Hírlap*, 1946. május 6., 2.
[113] MNL SML, IV. 1403. Noszlopy Aba Tihamér levele Boór István polgármesterhez. Datálatlan, 1945-1946 körül.
[114] Uo. Péczeli József utcaelnevezési javaslata a Városszabályozási Albizottság ülésén. Városszabályozási Albizottság ülésjegyzőkönyve, 1945. július 18.

a politikai csoport, akik a Tanácsköztársaságot a magyar baloldal példamutató történelmi előképei közé emelték.[115] Ezt a megfontolást erősíti, hogy Kaposvár polgármestere 1945 és 1948 között a szociáldemokrata Boór István volt, aki 1919-ben maga is vöröskatonaként szolgált.[116] A másik lehetőség a helyi politikában felülreprezentált Latinca-veteránok, és más, a saját tizenkilences érdemeikre büszkén visszatekintő kommunisták, akiket ugyan az MKP keménymagja országos szinten háttérbe szorított és több alkalommal elmarasztalt, de a helyi viszonyok között mégis többen hatalmi pozíciókban találták magukat, köszönhetően a vidéki kommunista párttagság alacsony létszámának.

A fehérterror intenzív somogyi működése rendkívül sok mártírt teremtett a magyar munkásmozgalom számára, akiken keresztül a későbbi kommunista diktatúra saját magát is áldozati pózban láttathatta. Az áldozatok között kialakuló hierarchia mai szemmel egyértelműnek tűnhet, de talán nem tévedünk nagyot, ha kijelentjük, hogy emlékezetpolitikai szempontból sokféle választási lehetőséget kínált a somogyi vértanúk széles tárháza az utókor munkásmozgalma számára. A fehérterror a megye három városában szedte a legtöbb áldozatát: Siófokon, Marcaliban és Kaposváron. Dacára annak, hogy Siófokon Prónay Pál visszaemlékezése szerint sok vélt kommunistát „*kellett* […] *a Balaton fenekére küldeni*”,[117] itt mégsem alakult ki intenzív személyi mártírkultusz az évek során. Marcali térségében azonban a több tucatnyi áldozat közül is egyértelműen kiemelkedik (a Latinca-balladában is megemlített) Simon József, fiatalon elhunyt katolikus pap, akit – joggal – a tanácsrendszerrel való kollaborálással vádoltak. Kivégzésére példa nélküli bestialitás volt jellemző.[118]

A megyeszékhely, Kaposvár mártírjai kiemelt helyet foglaltak el a megye vértanúinak kánonjában. Köztük is megfigyelhető azonban egyfajta hierarchia. A Nádasdi-erdei áldozatok (Latinca, Tóth Lajos, Farkas János, Szalma István és Lewin Samu) nyilvánvaló elsőbbséget „élveztek” például Szántó Imrével, Latinca titkárával szemben, akit a vasútállomás környékén végeztek ki a tiszti különítményesek.[119] A Nádasdi-erdeiek között pedig Latinca Sándor volt az, aki elhomályosította társai emlékezetét. Érdekes bizonyítékai ennek vértanútársai neveinek „kálváriája”. Farkas János például több írásban Farkas István néven szerepelt, egy a gyilkosok peréről szóló beszámolóból[120] – vélhetően véletlenül – ki is

[115] Apor, 2014: 30.
[116] Paál László: Az asztalos polgármester. *Somogyi Néplap*, 1982. március 6., 5.
[117] Prónay Pált idézi Andrássy, 1979: 311.
[118] Simon pap megkínzásának regényes feldolgozását lásd Somogyi tizenkilencesek, 1959: 75–77.
[119] Uo. 47.
[120] Losonczi Ádám: A fehérterror két tiszti gyilkosát halálra ítélte a kaposvári népbíróság. *Világosság*, 1946. április 6., 4.

maradt, ez is jelzi személyének súlytalanságát. Szalma István neve még a híres balladában is rosszul szerepel (talán a rím kedvéért, talán Hamburger emlékezete kopott meg): „…*állj elő hát Szalma János, te is Farkas komisszáros*…". Kellemetlen hibának tűnik, tekintve, hogy Szalma volt Kaposvár város kinevezett vezetője a Tanácsköztársaság alatt. Egy 1949-es *Szabad Nép*-cikk ráadásul nemcsak átvette a ballada keresztnévtévesztését, de érdekes módon így sorolja fel a vértanúk neveit: „*Latinka Sándor, Szalma János, Tóth, Farkas és a többi somogyi vértanú.*" [121] Az említettek közül lényegében mindegyik névhasználat megkérdőjelezhető, de amíg a Latinca név k-betűs formája viszonylag széles körben elfogadott írásmód, Szalma esetén a téves, Tóth Lajos és Farkas János esetén pedig a sértő módon hiányzó keresztnevek a szerző már nehezebben megbocsátható hibái.[122] Lewin Samu neve ráadásul meg sincs említve, és bár látványos elírásoknak ritkán volt kitéve, szintén meglehetősen háttérbe szorult Latinca alakja mögött.

Latinca kultuszával együtt talán Tóth Lajos utóélete említhető egy lapon, aki egy párhuzamos (szociáldemokrata) valóságban talán kiemelt helyen szerepelhetett volna Kaposvár munkásmozgalmi hagiográfiájában. Ellene szólhatott, hogy letagadhatatlan, évtizedes vezető szerepe volt a helyi szociáldemokráciában. Latinca ellenben az új ember szerepét játszhatta, tabula rasaként projektálhatták rá politikai üzeneteiket a kultusz avatott ideológusai. Elképzelhető továbbá, hogy csíráiban valóban létezett az a gyakran hivatkozott spontán mártírkultusz a megye nincstelenjei körében, aminek középpontjában talán Latinca álhatott, bár erre bizonyíték semmilyen formában nem áll rendelkezésre.

Az 1946 áprilisában Kaposváron Gödölle Béla és Jamrich János ellen lefolytatott népbíróság per során a két volt tiszti különítményest háborús és népellenes bűnökkel vádolták, többek között a Latinca-gyilkosságban játszott szerepük miatt.[123] Az 1945-ben induló felelősségre vonás-hullám célja – a nemzetközi elvárásokkal és tendenciákkal összhangban – eredetileg a második világháború háborús bűnöseivel szembeni igazságszolgáltatás volt.[124] A népbíróságok történetében azonban a Gödölle-Jamrich per volt az első, ahol 1919-ben elkövetett bűncselekmények miatt hoztak ítéletet.[125] Az ország különböző pontjain ezt követően sorra indultak eljárások a fehérterror idején elkövetett

[121] Vadász Ferenc: Vörös lobogó a megyeházán. *Szabad Nép,* 1949. november 27., 5.
[122] Szalma István esetében megemlítendő, hogy Baranyi Ferenc *Halálkastély* című versciklusában külön verset szánt az ő tiszteletére, még ha a vers – szövege alapján – szinte a fehérterror bármelyik áldozatának is lehetne címezve.
[123] Losonczi Ádám: A fehérterror két tiszti gyilkosát halálra ítélte a kaposvári népbíróság. *Világosság*, 1946. április 10., 4.
[124] Apor, 2014: 98.
[125] Híradás a népbíróságok működéséről. *Új Szó*, 1946. április 10., 5.

bűncselekmények miatt.[126] Ebben a perben végül mindkét vádlottat első és másodfokon is kötél általi halálra ítélték – azonban Tildy Zoltán köztársasági elnök kegyelmi jogával élve életfogytig tartó kényszermunkára módosította ezt.[127]

Amikor a különböző tizenkilences mártír- és egyéb hőskultuszok országszerte kiléptek embrionális fázisukból, a hiányos forrásadottságok felértékelik a Gödölle-Jamrich per iratanyagát. 1919-nek a korszak miliőjében, közgondolkodásában betöltött szerepére ez ugyanis némi betekintést biztosít.[128] Az ítélet szövegét, illetve a korabeli sajtótermékeket olvasva feltűnő, hogy a perben Latinca személye – mint kiemelt értékű történelmi személy és hős mártír – egyáltalán nem került előtérbe. Latinca Sándor neve egy hangsúlyon szerepelt nemcsak a Nádasdi-erdő többi mártírjával, de még a később teljesen kultusz nélkül maradó egyéb kaposvári terror-áldozatokkal is, akiket a Cseri erdőben végeztetett ki a per elsőrendű vádlottja, Gödölle Béla. Erre nem magyarázat a dokumentum jellege (ti.: bírósági ítélet), valójában a kérdés történelemszemléleti jellegű. A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) által hozott ítélet hosszabb terjedelmű gondolatmenetet tartalmaz ugyanis az elkövetett bűnök valódi áldozatairól és következményeiről. Eszerint ugyanis a Gödölle és Jamrich által elkövetett bűncselekmények esetén „*a jogilag védett érdek csak másodsorban a megöltek és megkínzottak élete és testi épsége, ellenben elsődlegesen védett és sértett érdek az egész magyar nép sorsa.*”[129]

A jogi különbségtételt sajátos, speciálisan a háború utáni Magyarország környezetére jellemző történelemszemlélet indokolja. A NOT ítélkező tanácsa szerint: „*e történelmi katasztrófa [ti.: a II. világháború] kiindulópontját nem 1944. október 15. március 19., vagy 1941. évnek eseményeinél kell keresni […] hanem elindult ez a történelmi katasztrófa 1919. augusztusban. Az egész 25 éves ellenforradalmi rendszer, mint történelmi időszak egy egységet ad.*”[130] Tehát végső soron az igazi kárt nem az áldozatok életének kioltása, a bennük látni vélt különleges és egyedi potenciál megsemmisítése jelentette. A fehérterror igazi bűne az aktuális jog- és történelemszemlélet szerint az ellenforradalmi rendszer megszilárdítása volt – ami az értelmezők szerint teleologikusan eredményezte a II. világháború borzalmait.

---

[126] Apor, 2014: 98. Apor Péter *Az elképzelt köztársaság*ban mutatta be Latorczay Lőrinc 1947-es miskolci népbírósági perét, melynek során Latorczayt 1919-ben elkövetett bűneiért ítélték halálra. Az ügy politikai vonzatai alapvetően hasonlóak a Jamrich-Gödölle pernél tapasztaltakhoz.
[127] MNL OL, XX. 4.b. I.3295/1946. A Belügyminisztérium utasítása a Magyar Köztársaság elnöke által adott kegyelemről, 1946. szeptember 9.
[128] Uo.
[129] Uo. NOT.I.3295/1946/31. A Népbíróságok Országos Tanácsának ítélete, 1946. július 20.
[130] Uo.

2. *Latinca emlékezete a Rákosi-rendszer éveiben (1948–1956)*

A Magyar Kommunista Párt (1948-tól Magyar Dolgozók Pártja, MDP) az évtized végére felszámolta az országban a többpártrendszert. 1949-ben már ilyen körülmények között érkezett el a Tanácsköztársaság 30. évfordulója. Sajnos az időszak somogyi sajtótermékei hiányosan maradtak fenn, így a Tanácsköztársaság megyei megemlékezéseinek légköréről csak mozaikos ismereteink vannak. A *Somogyi Hírlap* az ekkor már csak névlegesen létező Független Kisgazdapárt hetilapja volt, 1949. március 21-én ők is címlapon közölték azt, hogy a moszkvai rádió megemlékezett a magyar Tanácsköztársaság 30. évfordulójáról. Ebben elismerték a Tanácsköztársaság sikereit, amelyet azonban a „*nemzetközi imperialista erőknek sikerült […] négy és fél hónap alatt […] megsemmisíteni.*" A híradás inkább a jelenre helyezte a hangsúlyt: „*Ma azonban az új demokratikus Magyarország biztosan halad a szocializmus felé vezető úton, bár a reakció most is mindent elkövet, hogy ezt megakadályozza.*"[131] Már itt felsejlett tehát 1919 és a jelen „ellenforradalma" közötti kontinuitás. 1949. március 21-én a Magyar Függetlenségi Népfront a kaposvári Városi Színházban díszgyűlést tartott, melyen pártfunkcionáriusai, illetve városi és vármegyei vezetők is részt vettek.[132]

Egy évvel később, a 31. évforduló elmúltával újra megemlékezés jelent meg a *Somogyi Hírlap*ban a Tanácsköztársaságról. Ebben a szerző így fogalmazott: „*1848. március 15-e és 1944. április 4-e [helyesen 1945. április 4-e] közt történelmünk legragyogóbb dátuma 1919. március 21.*" Ez már ekkor előrevetítette a későbbi Forradalmi Ifjúsági Napok gondolatát, amely éppen ennek a három dátumnak az összemosására volt hivatott a 60-as évek végén. A dualista állam és a kizsákmányoláson alapuló osztályrend ostorozása, a lenini forradalomnak Magyarország tüzét fellobbantó szikraként való jellemzése, valamint a kommunista párt 1919-es vezető szerepének elismerése után a kudarc okainak jellegzetes, sablonszerű számbavétele következett: említésre került a trockista és buharinista szociáldemokraták szerepe, illetve a parasztság passzivitása, s ezzel összhangban a földreform és ezáltal a munkás-paraszt szövetség hiánya. A továbbiakban megjelent Lenin és Sztálin alakja is, akik „nagy jelentőséget" tulajdonítottak a magyar Tanácsköztársaságnak, viszont fiatal hadseregük nem tudott katonai támogatást nyújtani, mert a belső reakció elleni harccal volt elfoglalva. Az irromány lezárása a tizenkilences proletárállam továbbélését hangsúlyozta a Magyar Népköztársaságban.[133] Helyi vonatkozással tehát ezekben az írásokban nem találkozunk,

[131] Az új demokratikus Magyarország biztosan halad a szocializmus felé vezető úton. *Somogyi Hírlap*, 1949. március 23., 1.
[132] A Magyar Függetlenségi Népfront díszgyűlésen ünnepelte Kaposváron a Tanácsköztársaság 30. évfordulóját. *Somogyi Hírlap*, 1949. március 23., 2.
[133] A Tanácsköztársaság kikiáltásának évfordulója. *Somogyi Hírlap*, 1950. március 23., 2.

Latinca Sándor nevét meg sem említették. Az értekezések tipikus példái a sztálinizmus Tanácsköztársaság-felfogásának.

A Latinca-század egykori politikai tisztje, Somogyi Pál 1951-ben, immár a megye egyetlen napilapjában, a *Somogyi Napló*ban kezdte el publikálni *Képek Somogy megye munkásmozgalmából* címen, visszaemlékezésnek álcázott, eufemizmussal irodalminak tekinthető, erősen romantizált munkáját.[134] A szerző ekkor már a nemrég alakult kaposvári Szakérettségis Kollégium igazgatója volt – amely mellesleg éppen Latinca Sándor nevét viselte.[135] Ezek az első olyan, sajtóban megjelent írások, amelyek részletesen foglalkoztak Latinca Sándor emlékezetével. „Visszaemlékezéseiben" Somogyinak szembe kellett néznie azzal a problémával, hogy Latinca Sándor elsősorban szociáldemokrata politikus volt, legalábbis a kommunista pártnak tagja sosem volt. Abban a történelemszemléletben, ahol a szociáldemokraták a forradalom és a munkásság árulóinak számítottak, ez paradox helyzetet idézett elő. Olyan ellentmondást, amelyet valamilyen módon fel kellett oldani. Somogyi az alábbi, nem igazolható magyarázattal kísérelte meg megoldani a problémát: előbb rögzítette, hogy a szociáldemokraták hogyan álltak rajtuk bosszút a KMP helyi szervezetének megalakításáért, majd leírta, hogy Latinca *„aki akkor a szociáldemokrata párt szervezőtitkára volt"*, ezt mondta nekik*: „Jól van elvtársak, helyesen cselekedtetek. Veletek vagyok. Mindenben számíthattok rám."* Innentől kezdve Somogyi narratívájában Latinca a kommunista párt beépített embere volt. A szerző szerint – még a Károlyi-féle köztársaság évei alatt – *„szinte gyalog járta végig"* Somogy megye településeit, táskájában kommunista propagandaanyagokkal. Végül *„karácsonykor érkezett vissza, Latinka Sándor, üres hátizsákkal, kissé lerongyolódva, sárosan, de ragyogó arccal."*[136] Somogyi komoly tévedése – és hitelességét tovább rontja –, hogy Latincát *„budapesti vasmunkás fiának"* tartja, holott illett volna tudnia, hogy Latinca Aradról származott, felnőttkora előtt nem is élt Budapesten. Somogyi ábrázolásában a kommunista párt néplélekbe való beágyazottságát volt hivatott igazolni az az ellentétpár, hogy a *„földosztó kommunistákat"* *„fehér ruhás, pántlikás lányok fogadták"*, míg a földosztás nélküli szövetkezetesítést támogató szociáldemokratákat záptojással dobálták. A Tanácsköztársaságra való közbeszéd korlátait mutatja, hogy a kommunista párt Somogy megyei szervezetének 1919-es megalakulásakor a szervezők a visszaemlékezés szerint nem

[134] Somogyi Pál: Képek Somogy megye munkásmozgalmából. Megjelent: 6 részben, *Somogyi Napló/Somogyi Néplap*, 1951. február. 4., 4.; 1951. február. 11., 4.; 1951. február 19., 5.; 1951. február 27., 10.; 1951. március 4., 4.; 1951. március 11., 2.

[135] Ötéves tervünket sikeresen befejezni, a szocializmust kivívni csak haladószellemű, művelt emberekkel tudjuk. Évnyitó ünnepély a Szakérettségis Kollégiumban. *Somogyi Néplap*, 1951. szeptember 18., 4.

[136] Bár a fellelhető legmodernebb Latinca-életrajz (Andrássy, 1986) januárra teszi Latinca somogyi megérkezését, ezt egy kétes hitelű visszaemlékezésre alapozva teszi, tehát legalábbis kronológiailag elképzelhető Latinca decemberi szervezőkörútja (más okokból természetesen így is valószínűtlen).

Kun Bélát értesítették, hanem Rákosi Mátyást és Szamuely Tibort. Ennek magyarázata egyértelműen az, hogy amíg Kun Béla nevének puszta említése is kellemetlen kérdéseket vetett volna fel, addig a világháború után legfőbb hatalmi tényezőnek számító Rákosi, vagy az 1919-ben meghalt Szamuely megemlítése nem volt problematikus.

Hamarosan eljöhetett az az idő, amikor aktuálissá vált a városban a tizenkilencesekkel kapcsolatos emlékműállítás kérdése is. Először 1952 októberében merült fel, hogy ez megvalósulhat: a Városi Tanács végrehajtóbizottságának októberi ülésén a vb. elnöke bejelentette, hogy a Pártoktatók Háza a Városi Pártbizottsággal együttműködve a Szabadságparkban Latinca Sándor szobrát kívánja felállítani.[137] A Szabadságpark (ma Berzsenyi-park) mint helyszín erős szimbolikus jelentéseket hordozhatott volna magában. A park 1930-tól 1945-ig a Horthy Miklós Díszkert nevet viselte, 1945-ben nevezték át Szabadságparkra, itt állították fel a felszabadítási emlékművet is.[138] Egy tanácstag azzal érvelt a Szabadságparki elhelyezés mellett, „*hogy ezzel is dokumentálva legyen, hogy amit Latinka Sándor elvtárs 1919-ben megkezdett, azt 1945-ben a dicsőséges Vörös Hadsereg befejezte, illetve azt a szabadságot, amelyet Latinka Sándor is akart a magyar dolgozó nép számára, [a] Szovjetunió számunkra meghozta.*”[139] Így a Tanácsköztársaság emlékezetét egy erőteljesen szovjetbarát (és öngyarmatosító) narratívába szerették volna beilleszteni.[140] Ekkorra már felmerült egy másik helyszínjavaslat is: a Mártírok tere (ma Bethlen tér). Ez a helyszín már a 20. század eleje óta Bethlen tér néven volt ismert, valószínűleg Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről nevezték el, mégis mivel túlságosan a Horthy-kor meghatározó miniszterelnökére, Bethlen Istvánra emlékeztetett, nevet kellett váltania. Sokáig egyszerre volt ismert Petőfi térként és Mártírok tereként is.[141] Ez központibb elhelyezést biztosított volna, és nem helyezte volna a szovjet emlékmű „árnyékába” a somogyi kommunisták által helyi hősnek tekintett figurát. A Szabadságpark tehát a szovjet segítség szerepét hangsúlyozta volna, míg a Mártírok tere az önálló magyar törekvést és áldozatvállalást a proletárdiktatúra kiépítésében. Hamarosan azonban a vita tárgytalanná vált, ugyanis a szobor felállítását a Népművelési Minisztérium takarékossági okokból nem engedélyezte, arra hivatkozva, hogy a jövő évben „*nagy feladatok vannak […], amelyek megvalósítása előbbre való.*” Ehelyett javasolták, hogy inkább kultúrotthon épüljön, amelyet aztán Latinca Sándorról neveznének el.[142]

[137] MNL SML, XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1952. október 17-i ülése.
[138] Récsei, 2016: 215–217.
[139] MNL SML, XXIII. 516. Kaposvári Városi Tanács 1952. november 22-i ülése.
[140] Uo.
[141] Récsei, 2016: 53–54.
[142] MNL SML, XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1952. december 19-i ülése.

Az 1950-es évek elejének somogyi Tanácsköztársaság-megemlékezései szerény keretek között zajlottak. Az első olyan megemlékezés, amelyről nagyobb terjedelemben beszámolt a sajtó, a 35. évforduló alkalmából, 1954-ben történt. A színházban megrendezett ünnepély a magyar mellett a szovjet himnusszal kezdődött, majd a városi pártbizottság titkára nyitotta meg. Az ünnepély országos rangú vendége Jóború Magda oktatásügyi miniszterhelyettes volt, aki beszédében semmiben sem tért el a sztálinista történelemszemlélet standardjától. A megemlékezésen helyi vonatkozású személyt vagy történést nem említettek.[143]

A hatalom Latinca iránti érdeklődése 1955-ben érte el az első csúcspontját. Ez a tény – tekintve az országos emlékezetpolitikai irányelveket – kérdéseket vet fel. Mi lehetett az a tényező, amely mind Kaposváron, mind pedig bizonyos mértékben országos szinten[144] kiemelte az 1955-ös évet Latinca kultuszának történetében? Erre minden igényt kielégítő válasszal szolgálni egyelőre nem lehet. 1955 jelentette a Nagy Imre által képviselt „új szakasz" politika végét, a resztálinizálás időszakának kezdetét. 1955-ben zajlott ettől nem függetlenül a téeszesítés második hulláma.[145] Elképzelhető, hogy Latinca kultuszának felerősödése ezeknek az aktuálpolitikai változásoknak volt a függvénye. Szükség lehetett egy olyan helyi, régivágású munkásmozgalmi héroszra, aki a szövetkezetesítés propagandájában is felhasználható.

Az 1955. márciusi Somogy megyei kommunista aktíván már maga Rákosi Mátyás fogalmazott elismerően Latincáról: „*1919. márciusában Somogy megyéből – pontosabban innen Kaposvárról – indul ki a földfoglalás. Somogy megye volt akkor Fejér megye után a nagybirtokkal legjobban „megáldott" megye. Nagyon jók itt a földek, ezért volt itt az Eszterházyaknak, Széchenyieknek, Batthyányiaknak birtokuk. Annyi földjük volt, hogy a birtokuk egy részét a bankoknak adták ki bérbe. Ezek voltak a bankos földek. Itt a falusi szegénység kettős kizsákmányolás alatt állott, nyúzta a bank és nyúzta a nagybirtok. 1919-ben a kommunista párt földosztó eszméi itt, Somogy megyében ezért termékeny talajra találtak. Egy szép napon Latinka elvtárs vezetésével – akivel együtt dolgoztam – a kaposvári munkások kimentek a bankosok földjére, megszállták a bank központi épületét és megalakították az első termelőszövetkezetet. Ezekben a hetekben Somogy megye vezette a forradalomnak azt a szárnyát, amelyen a dolgozó parasztság felsorakozott a munkásság mellé.*"[146] A párt első titkára tehát csatlakozott ahhoz a történeti hagyományhoz, amely Somogy megye és Latinca érdemeit elsősorban az agrárviszonyok rendezésében és a „dolgozó parasztság" megnyerésében látta. Rákosi

[143] A Magyar Tanácsköztársaság 35. évfordulójának megünneplése Kaposvárott. *Somogyi Néplap*, 1954. március 23., 4.
[144] 1955-ben Szombathelyen egy szakközépiskola vette fel Latinca nevét (Latinka Sándor Gépipari Technikum).
[145] Varga, 2012: 634.
[146] Szabó, 1955: 20.

Latincával való kapcsolatára már korábban is találhatunk utalást, Dudás Lajos a Városi Tanács Végrehajtó Bizottság elnökhelyettese egy tanácsülésen még az 1952-es szoborügy kapcsán említette Latinca magasztalása közben – mintegy a legitimáció forrásaként tekintve Rákosira, hogy *„[Latinca] Rákosi elvtársat személyesen ismerte és vele kapcsolatot tartott fenn.*"[147]

1955-ben jelent meg Latinca első, tudományos jegyzetapparátussal ellátott életrajza Szabó Gyula tollából *Latinca Sándor, „a szegény proletárság igaz védője"* címmel.[148] Művét a szerző a somogyi tizenkilences mártírkultusz népi eredetének bemutatásával kezdte: „*E mártírok legnagyobb része a somogyi ezerholdakon felnőtt névtelen proletár volt, akik a régi szociáldemokrata mozgalomban vajmi kevés szerepet játszottak, akiket azonban a forradalmi idők csiholtak elő a somogyi televényföldből, s akiknek életéről, sorsáról, kegyetlen megkínoztatásáról, haláláról máris naiv balladák, népies legendák szállnak szájról-szájra.*"[149] Szabó komoly erőfeszítéseket tett az osztályharcos történelmi kontinuitás megteremtésére Somogy megyében. Valóban érdekes gyöngyszeme a marxizáló-sztálinista somogyi helytörténetírásnak, amikor a „*somogyi dolgozó nép szabadságért folytatott harcát*" így mutatja be: „*Onnét kezdve, hogy a 13. században a Somogy megyei Szerenke községben lévő 32 házhely kanászt a pannonhalmi főapát munkamegtagadásért orrlevágásra ítélt; a Rákóczi szabadságharc fellobbanásától 1765–66-ik évben lezajlott urbariális felkelésig; az 1840-ik évi mesztegnyői parasztzendüléstől 1848-ig; s az 1848–49-től az 1905/1907. évi aratósztrájkokig és munkásmozgalmakig keményre kitaposott útja vezet a somogyi munkásság és parasztság igazságtevő törekvéseinek első ízben történt beteljesüléséig, 1919 bilincstörő tavaszáig.*"[150] Somogy megye már itt komoly hangsúlyt kapott 1919 megjelenítésében, kiemelten az, hogy minden más megyénél biztosabb támogatója volt a Tanácsköztársaságnak: „*A somogyi proletariátus nem csupán előbb léptette életbe a proletárdiktatúrát, mint ahogyan az országosan és hivatalosan uralomra jutott, hanem a legtovább is kitartott mellette.*"[151] Szabó összességében, bár formailag tudományos munkát alkotott, erősen támaszkodott egy fiktív, népies, romantizáló hagyományra és így igyekezett a társadalom tiszteletére méltó hősök közé „kanonizálni" Latincát.

Az 1955. márciusi kaposvári megemlékezés-sorozathoz két fontos emlékműállítás is kötődik. Ezek egyike a Latinca és társai meggyilkolásának helyszínén, a Nádasdi-erdő szélén emelt obeliszk és emléktáblával ellátott betonfal, melyet március 19-én lepleztek le. Az eseményen részt vettek a párt városi és megyei szervezetének főbb személyiségei. Beszédet Somogyi Pál mondott, aki így fogalmazott: „*Itt, ezen a helyen, ahol most ez az emlékmű áll, hullott elvtársaink vére a dolgozó népért. Azóta minden tavasszal virággal borítja be jeltelen sírjukat az*

[147] MNL SML, XXIII. 516. Kaposvári Városi Tanács 1952. november 22-i ülése.
[148] Szabó, 1955.
[149] A *Proletár* című lap 1920. szeptember 16-i számát idézi Szabó, 1955: 1.
[150] Uo. 3.
[151] Uo. 38.

édes anyatermészet... Emléketeket örökre megőrizzük, rátok gondolva erősebben megmarkoljuk a kalapácsot, a kaszát, a tollat, a fegyvert... Meghatódva emlékezünk Rátok, halhatatlan halottjaink." Az emlékművön a következő felirat szerepelt: „*E helyen szenvedtek mártírhalált 1919. szeptember 18-án [helyesen 17-én] a proletárdiktatúra Somogy megyei vezetői: Latinka Sándor, Szalma István, Farkas János, Lewin Samu, Tóth Lajos, örök dicsőség a Tanácsköztársaság vértanúinak, akik életüket áldozták a magyar nép szabadságáért. Emlékük hálás szívvel őrzi a 10 éve felszabadult ország dolgozó népe. MDP Somogy megyei Bizottsága, 1955. március 21.*"[152] Aznap este a Városi Színházban tartott emlékünnepélyen a városi tanács vb. elnöke beszédében kiemelte, hogy az országban 1919-ben „*hamar elterjedt a somogyi példa*", vagyis Somogy megyét nemcsak mint a Tanácsköztársasághoz hű megyét mutatta be, hanem mint vívmányainak egyik fő megalkotóját. Ez a narratíva újra és újra előkerült a megye megemlékezésein a későbbi évtizedekben is.[153]

1955. február 9-én számolt be először a *Somogyi Néplap* arról, hogy Latinca Sándorról a Megyei Tanács népművelési osztálya Kaposváron mellszobrot fog készíttetni. Az *Esti Budapest* február 7-i számában még február közepi avatási dátumot közöltek, végül azonban – a március 21-i Tanácsköztársaság-évfordulóhoz közelítve – március 20-án történt meg Ispánki József alkotásának felavatása a megyei múzeumban. A rendezvényen – hasonlóan a Nádasdi-erdei emlékműavatáshoz – a Városi és Megyei Pártbizottság képviselői is megjelentek, illetve jelen volt Latinca özvegye is. Az ünnepségen előadták a Latinka-balladát, majd a Városi Pártbizottság első titkára mondott beszédet. A rendezvény az Internacionálé eléneklésével zárult.[154]

Azonban a forrásokból egyértelműen kiderül, hogy a beltéri mellszobrot nem tartották elégséges reprezentációnak a város vezetői. Mindössze egy évvel később, 1956. június 16-án a Városi Tanács végrehajtóbizottsága elhatározta, hogy javasolni fogja a tanácsülésnek Lenin és Latinca egészalakos szobrának felállítását az 1957. évi városfejlesztési tervből.[155] Október 20-án – mindössze 3 nappal a forradalom kitörése előtt – a végrehajtóbizottság ülésén Kerekes Andrásné, a szobrok elkészíttetéséért felelős vb-tag örömteli hírt közölt a bizottsággal: egy fővárosi pályázatra már elkészített, de végül kiállításra nem kerülő Lenin-szobor megszerzésével a Városi Tanács komoly összeget spórolhatott volna meg (a projekt így 200 ezer helyett 27 ezer forint ráfordítását igényelt volna). A szobor

[152] Kutas József: Hálás szívvel emlékezünk Rátok, halhatatlan halottjaink! Felavatták az 1919-es mártírok emlékművét a Nádasdi erdőben. *Somogyi Néplap*, 1955. március 20., 5.
[153] Nagyszabású ünnepségeken emlékeznek meg megyénkben a Tanácsköztársaságról. *Somogyi Néplap*, 1955. március 22., 3.
[154] Leleplezték Latinka Sándor mellszobrát. *Somogyi Néplap*, 1955. március 22., 3.
[155] MNL SML, XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1956. június 16-i ülése.

felállítását vagy a Szabadság- vagy a Színház-parkba tervezték.[156] Azonban a tanácsot váratlanul érő október 23-i és azt követő események nyilvánvalóan keresztülhúzták számításaikat – végül ebben az évben sem Lenin, sem Latinca szobor nem került a városba. Az 1957. január 26-i végrehajtóbizottsági ülésen a „megváltozott anyagi lehetőségekre való tekintettel" álltak el a Lenin szobor megrendelésétől, de szinte biztos, hogy ebben szerepet játszott a forradalmat követő hónapok bizonytalan légköre is.[157]

3. Latinca, mint a fehérterror újraaktualizált mártírja (1956–1961)

Az 1956-os forradalommal és szabadságharccal összefüggésben a kádári politikai vezetés tudatosan új, aktualizált jelentésekkel töltötte meg 1919 emlékezetét. A cél 1919 és 1956 „ellenforradalmának" és „fehérterrorjának" összekapcsolása volt. Ezt a történelemszemléletet az kommunista elit a *Fehér könyvek* című könyvsorozatban tette közzé.[158] A *Fehér könyvek* szellemiségét tükrözte az *Ellenforradalom Somogyban*[159] címen kiadott pártkiadvány is, amelyet 1957-ben jelentettek meg. Ebből kimaradtak az országos kiadványra oly jellemző véres jelenetek – egy kivétellel –, helyettük a legriasztóbbnak szánt képek a *„Leszedik a betűket a Megyei Pártbizottság székházának homlokzatáról"* vagy a *„Huligánok leszedik a névtáblát a Sztálin út sarkán"* címmel szerepeltek. A kiadvány két fejezete foglalkozott dedikáltan 1919 és 1956 kontinuitásának megteremtésével (*Merítsünk szüntelenül erőt és tapasztalatot a Tanácsköztársaság példájából* és *A kis tizenkilences*), de lépten-nyomon előkerültek a szövegben erre utaló mondatok máshol is.

Ebben a légkörben alaposan felértékelődött a Tanácsköztársaság 40. évfordulójáról való méltó megemlékezés 1959-ben. Nem meglepő módon változatos programsorozattal készült a városvezetés a jubileumra. Március 8-án (nőnapon), nőtalálkozót rendeztek a városi tanács nagytermében, ahol az évfordulóra tekintettel külön meghívott volt az özvegy Latincáné.[160] Március 10-én a Direktórium megalakulásának évfordulóján a megyei és a városi tanács ünnepi ülést tartott. Ezen a megyei tanácselnök így emelte ki Somogy megye szerepét az 1919-es eseményekben: „*Somogy – mint a legforradalmibb megyék egyike – sok mindenben megelőzte az országos események sodrát. Már március 3-án megtörtént itt az államosítás,*

[156] Uo. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1956. október 20-i ülése.
[157] Uo. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1957. január 26-i ülése.
[158] Erről bővebben lásd Apor, 2014: 65–70.
[159] Ellenforradalom, 1957.
[160] Kaposvár lakói méltóképpen ünneplik meg a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulóját. *Somogyi Néplap*, 1959. március 8., 3.

a szocializálás, a közigazgatás megreformálása, s külön jelentősége van a somogyi termelőszövetkezetek korai kialakulásának."[161]

Ebben az évben Hamburger Jenő verse alapján egyfelvonásos táncdráma készült *Latinka-ballada* címen, melyben a ballada szellemiségét átvéve Latincát mint elveiben megingathatatlan kommunista hőst mutatták be, aki a kommunizmus eszméjéért akár meghalni is kész volt. Március 12-én a Magyar Állami Népi Együttes ellátogatott Kaposvárra, és előadták a táncdrámát.[162] Március 14-én az Ady Endre utcai középiskolás diákotthon Latinca Sándor nevét vette fel. Március 15-én a Kilián György Ifjúsági Házban úttörőknek és KISZ-tagoknak szerveztek találkozót idős kommunistákkal. Március 21-én délelőtt 9 órakor koszorúzás volt a Kossuth téri emléktáblánál, 10 órakor a Latinka-század volt laktanyájának épületén lepleztek le márvány emléktáblát, este pedig fiatalok fáklyás felvonulását tartották meg. Ezek mellett még szinte megszámolhatatlan kisebb rendezvény került megtartásra az évforduló alkalmából.[163] Az 1960 januárjában alapított, új kaposvári termelőszövetkezetet is Latincáról nevezték el.[164]

A 40. évforduló kapcsán újra felvetődött az egészalakos Latinca-szobor felállításának kérdése. 1958. július 18-án pályázatot hirdettek ki, melyben eldőlt, hogy a szobor alkotója Konyorcsik János lesz. Július 30-án meghatározták a szobor helyét is, a Kossuth Lajos utca és a Május 1. (ma: Fő) utca találkozásánál kialakítandó térre. Azonban különböző okok miatt az átadás nem valósult meg a 40. évfordulón.[165]

1961 azonban fontos év lett a kaposvári Latinca-kultusz történetében, ugyanis a politikus születésének 75. évfordulója alkalmából a városi tanács az évet Latinca-emlékévvé nyilvánította. A programtervezet megalkotása nem volt problémamentes. 1961. január 12-én egy tanácstag a városi tanács vb-ülésén a többi mártír kihangsúlyozását javasolta – ironikus módon azonban egyszer sem említették meg, hogy név szerint kik is lennének ők. Megállapodtak, hogy a megyei tanácsot is bevonják az emlékév megvalósításába. Ezzel a programsorozat már túlmutatott a városi kereteken, illetve a megye támogatása anyagilag is jól jöhetett. A szervezőknek már ekkor, januárban le kellett mondaniuk néhány grandiózusabb elképzelésükről anyagi okok miatt. Szűkíteniük kellett például a meghívottak listáját (többek között Romániából több követséget is szerettek volna fogadni, illetve

[161] Ünnepi tanácsülés. *Somogyi Néplap*, 1959. március 11., 1.
[162] Hirdetés a Magyar Állami Népi Együttes kaposvári fellépéséről. *Somogyi Néplap*, 1959. március 6., 4.
[163] Kaposvár lakói méltóképpen ünneplik meg a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulóját. *Somogyi Néplap*, 1959. március 8., 3.
[164] Csenger: tsz-járás, Kaposvár: tsz-város, Balmazújváros: tsz-község. *Magyar Nemzet*, 1960. január 17., 4.
[165] A felállítás körülményeiről és problémáiról részletesen lásd Vonyó, 2013.

az összes dunántúli város tanácselnökét meghívni).[166] Az esemény tehát akár Kaposvár nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésére is felhasználható lett volna, végül azonban csak egy román városból érkeztek vendégek. Az 1961. február 20-i tanácsülésen konfliktus adódott a tanácstagok között: Somogyi Pál nehezményezte, hogy a Latinca-veteránokat nem vonták be a programterv összeállításába és a szervezésbe. Az ülés felszólalásainak vizsgálata során feltűnő, hogy Latinca neve ekkorra már annyira összefonódott Somogy megyével, hogy egy tanácstag – tévesen – „*Somogy megye nagy szülöttjének*" nevezte őt, és mások is utaltak erre. Somogyi Pál itt személyes érintettségét is kifejezte, mondván „*Latinca Sándor személyes ismerőse volt, éppen ezért szeretné, ha ez az ünnepség tökéletes lenne.*"[167]

Végül a Latinca-év programja a következőképpen alakult: az egyik megemlékezést az egykori forradalmi kormányzótanácsi biztos születésnapjára, április 5-ére időzítették, a másikat a kivégzés napjának évfordulójára, szeptember 17-ére.[168] Április 5-én ünnepi tanácsülést tartottak Latinca emlékére, de ezt a megemlékezést némileg elhomályosították az április 4-ei felszabadulás-napi ünnepségek. Latinca így az április 6-án megjelent *Somogyi Néplap* címlapjáról is leszorult, azt ugyanis a „*hazánk felszabadulásának 16. évfordulója alkalmából*" rendezett díszünnepség beszámolója foglalta el. A *Nagy időknek nagy harcosára emlékeztünk* című Latinca-emlékülés beszámoló csak a 3. oldalon kapott helyet.[169] Az emlékév kapcsán kiírtak irodalmi, plakát- és festménypályázatot, valamint kultúrversenyt hirdettek színjátszó- és szavalókórusok, illetve tánccsoportok részére. Az „ifjúmunkások" között munkaversenyt hirdettek. Az évfordulók (április 5. és szeptember 17.) alkalmával az iskolákban történelem és osztályfőnöki órákon is megemlékezéseket tartottak. Az úttörők számára nyomolvasó-mozgalmat indítottak, melynek célkitűzése az volt, hogy „*derítsék fel, hogy merre járt Latinka Sándor, mit tett, s keressék fel a Latinka század tagjait, valamint a Tanácsköztársaság idején tevékenykedő elvtársakat.*"[170] Szeptemberben minden üzemben, intézményben, hivatalban pártnapokon emlékeztek meg a mártírokról.[171] A szeptemberi dátumhoz időzítették egy régóta halasztgatott projekt megvalósítását is: az egész alakos köztéri Latinca-szobor felállítását. Hivatalosan nem jelentették be, de szó volt arról, hogy a szoboravatáson Münnich Ferenc, a minisztertanács elnöke fog beszédet mondani.[172]

---

166 MNL SML, XXIII. 517. Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1961. január 12-i ülése.
167 MNL SML, XXIII. 516. Kaposvári Városi Tanács 1961. február 20-i ülése.
168 Később a november 7-i dátum is szerepet kapott a megemlékezésekben.
169 Nagy idők nagy harcosára emlékeztünk. *Somogyi Néplap*, 1961. április 6., 3.
170 MNL SML, XXIII. 516. Kaposvári Városi Tanács 1961. április 5-i ülése.
171 Uo.
172 A Latinka-év programtervezetéből. *Somogyi Néplap*, 1961. február 1., 3.

A szoborállítás végül különböző technikai okok miatt továbbra sem valósult meg. A megemlékezőknek be kellett érniük a Kossuth téren álló mártír-emléktábla és a Nádasdi-erdei emlékmű megkoszorúzásával. A Kossuth térről gyalog vonultak át az erdőszélig a megemlékezők, akik között most is feltűntek korábbi harcostársak, illetve az özvegy Latincáné. Az eseményen felszólalt a városi KISZ-titkár, aki kiemelten *„Somogyország vértanúinak”* nevezte a kivégzetteket.[173] Természetesen a szoborállítás elmaradása miatt a februárban meglebegtetett díszvendég, Münnich Ferenc (aki egyébként szeptember 16-ára már nem töltötte be a minisztertanácsi elnök tisztségét) sem érkezett a városba.

A szobrot végül a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” emléknapján, 1961. november 7-én sikerült átadni.[174] A rendezvényen a *Somogyi Néplap* beszámolója szerint ezrek vettek részt. Nezvál Ferenc igazságügy- és Losonczi Pál földművelésügyi miniszterek is tiszteletüket tették. Jelen volt természetesen a megyei pártfunkcionáriusok teljes sora, valamint Latinca Sándor özvegye és fia is. A kaposvári mércével grandiózusnak mondható eseményen a megyei pártbizottság első titkára volt a fő szónok.[175] Eredetileg tervben volt, hogy a szobor talapzatára 150 mártír nevét fogják bevésni – ez végül nem valósult meg, újabb bizonyítékául tehát annak, hogy dacára minden ezt ellenző törekvésnek, Latinca Sándor alakja újra és újra háttérbe szorította a nyilvánosság előtt kevéssé ismert fehérterror-áldozatok tucatjait.[176] A szoborállítás megvalósításában Somogyi Pál újra komoly szerepet vállalt, sőt amikor 1958-ban a *Somogyi Néplap* „*a munkásmozgalom régi harcosainak javaslatára*”[177] megvalósuló emlékműállításról írt, nagy valószínűséggel rá és Győrffy Antalra gondolt.

Még aznap este a városi tanács nagytermében veterántalálkozót tartottak, amelyen *„az ifjúság képviselői”* kérdezhették a tizenkilences harcosokat és özvegy Latinca Sándornét.[178] Ezen a napon, november 7-én három sportágban (kerékpár, röplabda és labdarúgás) rendezték meg Kaposváron a Latinka-kupát.[179] Néhány nappal ezek előtt, november 5-én avatták fel a három éve épülő Szakszervezetek Székházát, amelyben helyet kapott a Latinka Sándor Művelődési Ház is.[180] Összességében elmondható, hogy amíg áprilisban

[173] Koszorúzás és emlékünnepségek Latinka Sándor és mártírtársai halálának 42. évfordulóján. *Somogyi Néplap*, 1961. szeptember 17., 1.
[174] Vonyó Anita tanulmányában (Vonyó, 2013: 154.) szereplő 1962. november 7-i dátum, mint az átadás időpontja nyilvánvalóan elütés.
[175] „Hirdesse ez a szobor a jelennek és a jövőnek, hogy nem hal meg hiába, aki a népért harcol”. *Somogyi Néplap*, 1961. november 9., 1–2.
[176] Vonyó, 2013: 152.
[177] A Latinka-szoborért. *Somogyi Néplap*, 1958. május 11., 5.
[178] Veteránok és az ifjúság képviselőinek találkozója a városi tanácson. *Somogyi Néplap*, 1961. november 9., 2.
[179] Sportolóink a Latinka-kupáért. *Somogyi Néplap*, 1961. november 9., 4.
[180] „Legyen ez a székház vára a szépre, a jóra, a becsületes életre való nevelésnek.” *Somogyi Néplap*, 1961. november 7., 1.

a felszabadulás napja szorította háttérbe a Latinca-év programjait, novemberben viszont a Latinca-programok szorították háttérbe az októberi szocialista forradalom emléknapját.

Valamelyest beárnyékolták az emlékév és a szoborállítás fennkölt pillanatait azok a korrupciós ügyek, amelyek az 1962-es évben kerültek nyilvánosságra és a szobor felállításának forrásait előteremtő közadakozásból befolyt összegekkel álltak kapcsolatban. Ráadásul a gyanúba keveredett pártfunkcionáriusokat elítélő párthatározat a következőképpen fogalmazott: *„…a felállított Latinca-szobor nagyságával, kivitelezésének módjával a megfelelő esztétikai és tömeghatás miatt [a párttagok és párton kívüliek] nincsenek megelégedve, különös tekintettel a rendelkezésre állt anyagi fedezet jelentős mennyiségére.*" Ezek szerint tehát az elkövetkező néhány évben a szobor gúnyos megjegyzések tárgya lehetett, szimbolizálhatta a létező szocializmus politikai struktúráinak tökéletlenségét. Ha ez így is volt, ez az eset hamarosan feledésbe merült, és a későbbi városimázs-jellegű médiatartalmak már büszkén említették Kaposvár nevezetes emlékművét: *„[a Latinca-szobor és a felszabadulási emlékmű] történelmi sorsfordulóink eszmei-gondolati tartalmát hordozzák, és egyszerűségükkel jelképei Kaposvárnak, a szocialista városnak, felsőfokú központnak*" – fogalmaz egy kiadvány.[181]

4. Latinca kultusza a konszolidálódott Kádár-rendszerben (1961–1989)

Az 1960-as évek során március 21-ének a helye stabilizálódott az állami ünnepek kánonjában, Kaposváron pedig minden március 21-e egyet jelentett a Latinca-emlékművek koszorúzásával. A párt, a Hazafias Népfront, valamint a városi és megyei tanács tagjai mellett a koszorúzásokon, megemlékezéseken a város társadalmi szervezeteinek jelentős része képviseltette magát. A Nádasdi-erdei emlékművet az esetek nagy részében a KISZ képviselői koszorúzták meg.[182] Ahogy távolodott azonban 1956 emléke, a pártvezetés egyre inkább lemondott a hozzá kötődő emlékezetpolitikáról, és inkább a „jótékony" feledés homályába szerette volna burkolni az eseményeket. 1919 kontinuitását 1956 helyett egyre inkább 1848-cal és 1945-tel teremtették meg. Ennek a folyamatnak a legfontosabb mérföldköve az 1967-es év volt, amikor a KISZ meghirdette a Forradalmi Ifjúsági Napokat, amely célja március 15., március 21. és április 4. összekapcsolása volt.[183]

A fontos dátumokhoz köthető megemlékezésekre a politikai hatalom nyilvánvalóan továbbra is igényt tartott, már csak azért is, mert 1969-ben elérkezett a Tanácsköztársaság 50. évfordulója. 1969. március 10–12-én az MSZMP Somogy megyei Bizottságának Oktatási

[181] Vonyó, 2013: 151.
[182] Lásd a *Somogyi Néplap* megemlékezésekről beszámoló cikkeit minden év március 22-én.
[183] Készülődés a tavaszi ünnepekre Kaposváron. *Somogyi Néplap*, 1967. március 5., 3.

Igazgatósága jubileumi tudományos ülésszakot szervezett Kaposvárra, melynek témája a Tanácsköztársaság somogyi története volt.[184] Az ülésszakon részt vettek a tanácsállammal foglalkozó, országos szinten is elismert történészek: a teljesség igénye nélkül Andrássy Antal, Hajdu Tibor, Kanyar József, Mészáros Károly és Kávássy Sándor. A rendezvényen elhangzó tanulmányokat könyv formájában is kiadták.[185] Országos, megyei és városi szinten is áttekinthetetlen mennyiségű megemlékezés és egyéb program szerveződött a jubileum alkalmából. Kaposváron többek között március 21-én felavatták a Latinca Sándor Emlékmúzeumot, a néhai direktóriumi tag egykori lakásában, a Latinka utcában. Itt – ebben a háromszobás belvárosi lakásban – rendezték be a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának Újkori és Helytörténeti Osztályát és *A Somogy megyei munkásmozgalom 100 esztendeje* című időszakos kiállítást is.[186]

A 60-as évek végén, 70-es évek elején a Tanácsköztársaság egy magát éppen meghatározni kívánó politikai csoport érdeklődésének középpontjába került. A prágai tavasz és a nyugati diákmozgalmak tapasztalatai után alakulóban volt egy fiatal újbaloldali réteg, akik a rendszer szemében idegenek voltak, a tizenkilences forradalmi tettekben viszont követendő példát láttak.[187] Emiatt időszerű volt, hogy a Tanácsköztársaság emlékezete visszaszoruljon a lezárt történelmi események közé és elveszítse az 56 miatt fenntartott átpolitizált jellegét, a 70-es évek Kaposvárában tehát a Tanácsköztársaság és Latinca-megemlékezések veszítettek jelentőségükből. Természetesen rendszeresen megtartották ezeket, mindössze az aktuálpolitikai párhuzamokat igyekeztek elhagyni és az események jelentését közhelyekké redukálni. Újabb kiemelkedő emlékezetpolitikai gesztust (például emlékműállítást) a város vezetése sokáig nem is tett a tizenkilences mártír emlékének.

1969. szeptember 14-én egy hétköznapibb megemlékezési típus teremtett hagyományt Kaposváron: ekkor került megrendezésre az első Latinca-emléktúra a Nádasdi-erdei emlékműhöz a kaposvári KISZ szervezésében. A képek tanúsága alapján még légpuskás lövészet is szerepelt a programban, amelyen a város középiskoláinak kiváló sportolói vettek részt.[188] 1970-ben már az idősebb korosztály is csatlakozhatott a túrához, ők összetett honvédelmi versenyszámokban versenyeztek egymással és műveltségi vetélkedőt is tartottak. Az 1970-es túra nagy eseménye volt Pusztai Gazda Jenő Latinca-veterán megjelenése, aki a Szovjetunióból látogatott haza ebből az alkalomból.[189] 1971-ben

[184] L. G.: Jubileumi tudományos ülésszak Kaposváron. *Somogyi Néplap*, 1969. március 11., 1–2.
[185] Lásd Kanyar, 1969.
[186] W. E.: A somogyi munkásmozgalom 100 esztendeje. *Somogyi Néplap*, 1969. január 18., 6.
[187] Apor, 2014: 189.
[188] Emléktúra a Nádasdi erdőben. *Somogyi Néplap*, 1969. szeptember 16., 3.
[189] Gy. L.: Latinca-emléktúra a Nádasdi erdőben. *Somogyi Néplap*, 1970. szeptember 15., 5.

már az úttörők is részt vettek a rendezvényen. A *Somogyi Néplap* értesülése szerint ezen összesen 150-en vettek részt. Ebben az évben a honvédelmi jellegű sportfeladatok teljesen elmaradtak, a résztvevő csoportok közti verseny Latincához és a somogyi tizenkilenchez kapcsolódó műveltségi vetélkedő volt.[190] 1972 szeptemberében a Magyar Honvédelmi Szövetség rendezett honvédelmi versenyt Latinca emlékére.[191] Az évtized második felében az emléktúra már nem mindig az eredeti „szertartásrendben" került megtartásra, volt, amikor más néven és egy idő után már márciusban rendezték meg. A kezdeti szeptemberi időpont Latinca és társai mártírhalálának dátumához (szeptember 17.) közelített, ezzel Latinca a Tanácsköztársaság emléknapjától valamelyest elkülönített emléknapot is kapott a városban. Kiemelendő, hogy az emléktúrát Latinca-emléktúrának nevezték el, tehát Tóth Lajos, Szalma István, Farkas János és Lewin Samu személye újra háttérbe szorult – dacára annak, hogy ők is a túra végpontján, a Nádasdi-erdőben lelték halálukat.

Az 1970-es években felélénkült a tudományos igényű Latinca-kutatás: Andrássy Antal és Kávássy Sándor munkái dolgozták fel a forradalmi kormányzótanácsi biztos életútját. Andrássy 1962–1977 között az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának archívumvezetője volt, 1977. október 1-jétől a Somogy Megyei Levéltárban főlevéltárosként, igazgatóhelyettesként dolgozott. Ő szerezte be a Somogy Megyei Levéltár számára a más levéltárakban fellelhető Latinca személyéhez kötődő iratokat, rendszerezte a levéltár Latinca-állományát, valamint tudományos publikációkat is jegyzett róla és a somogyi 1919-es eseményekről. Kávássy Sándor különösen 1973-ban publikált Latinca-életrajza miatt kiemelkedő szereplője Latinca historiográfiájának. Kávássy biográfiája túlmutat a túlromantizált, szinte emberfelettivé magasztaló visszaemlékezések Latinca-képén. Több esetben kimondta, hogy korábbi visszaemlékezések romantikus homályát akarja feloldani. Latinca Somogyban töltött első hónapjaiban vállalt szerepéről például így fogalmaz: „*Az is nyilvánvaló, hogy e megbeszélések [a helyi szociáldemokrata vezetőkkel] nem úgy zajlottak, ahogy azt a romantikus képzelet festi.*"[192] Kávássy jelentősen árnyalta Latincának a termelőszövetkezetek megalapításában játszott szerepét is: „*A kutatások alapján ma már nincs szükség vitába szállnunk a Szabó Gyula költötte legendával, aki figyelmen kívül hagyva a tényeket, egyszerűen Latincának tulajdonította a termelőszövetkezetek megalapítását.*"[193] Joggal feltételezhetjük, hogy a korszellemből adódóan Kávássy objektivitásának is voltak korlátai, azonban ennek

[190] Latinka-emléktúra a Nádasdi erdőben. *Somogyi Néplap*, 1971. szeptember 21., 3.
[191] Sz. L.: Honvédelmi verseny. *Somogyi Néplap*, 1972. szeptember 26., 3.
[192] Kávássy, 1973: 35.
[193] Uo. 52.

mélyreható elemzésétől egy modern, tudományosan megalapozottabb Latinca-életrajz hiányában egyelőre el kell tekintenünk.

1977-re a Latincához köthető elnevezések már olyan túlburjánzást mutattak Kaposváron, hogy a *Somogyi Néplap* főszerkesztője az utcaelnevezésekről írt elégedetlen cikkében így fogalmazott: „*Kaposváron van Latinca emlékmúzeum és Latinca tsz; Latinca kollégium és Latinca művelődési központ; Latinca mozi, Latinca utca és Latinca tér, sőt még Latinca lakásfenntartó szövetkezet is! Nem méltatlan ez Latinca Sándorhoz? De folytathatom. A garázs- és lakásépítő szövetkezeteket Dimitrovról, Gábor Andorról, Rózsa Ferencről és Tóth Lajosról nevezték el, de nem kímélték a magyar történelem kiemelkedő alakjait – így Kossuth Lajost, Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Hunyadi Jánost; a költőket és művészeket; Berzsenyit, Tóth Árpádot, Kodály Zoltánt sem. Mi közük a garázsépítéshez? Mondhatja-e valaki, hogy nincs dzsungel a »keresztelők« háza táján?*”[194]

Kaposváron Lenin szobrát már 1956-ban, a forradalom előestéjén is szerették volna felállítani. Az orosz forradalmárnak végül 1985 áprilisában, a „felszabadulás” 40. évfordulója alkalmából avatták fel első (és utolsó) kaposvári emlékművét, a siófoki születésű szobrász, Varga Imre alkotását.[195] A szoborcsoporton nem csak Lenin, hanem a Magyarországi Tanácsköztársaság Somogy megyei mártírjai is megjelentek. Köztük volt Latinca Sándor és a Nádasdi-erdőben kivégzett társai is, rajtuk kívül még a Tabon kivégzett Fehér Béláné alakját elevenítette fel a Kossuth-díjas művész. Lenin központi helye a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött vezető szerepét hangsúlyozta, de egyben felidézte azt a toposzt, amelyben Latinca és társai Lenin tanításainak hű követőiként jelentek meg. A szoboralakokon mégsem a szolgai másolás vagy a fetisizált forradalmi hév, inkább egyfajta elveszettség és bizonytalanság látszódott. A szoborcsoport tehát a dogmatikus ideológiai tartalmakon túl is érvényeset tudott mondani a maga nyelvén – kérdéses, hogy ehhez a szobor megrendelői hogyan viszonyultak. Az avatási ceremóniából egyébként nemzetközi esemény lett, részt vettek szovjet, bolgár és mongol pártküldöttségek is. Az emlékművet a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára avatta fel, a rendezvényen a *Somogyi Néplap* beszámolója szerint „sokezren” vettek részt.[196]

---

[194] Jávori Béla: Szertartások. *Somogyi Néplap*, 1977. március 9., 3.

[195] A szoborcsoportnak helyet biztosító közterület megnevezése komplex kérdés. A szoborcsoportot a Lenin (korábban Sztálin, még korábban és ma Szent Imre) utca mellett, a párt oktatási központjával szemben kialakított területen avatták fel. A területet 1987-ben Forradalmárok terévé keresztelték, majd a rendszerváltáskor újra a Szent Imre utca része lett. Récsei, 2016: 187.

[196] Lenin és a mártírok. *Somogyi Néplap*, 1985. április 5., 5.

5. *Emlékezetváltás – kultuszbontás (1989–1993)*

1989-ben a Forradalmárok terén volt Kaposváron Tanácsköztársaság-megemlékezés, illetve koszorúzás történt a város összes 1919-es emlékművénél is.[197] 1990 márciusában az MSZMP Somogy megyei szervezete tartott koszorúzást a Latinca-szobornál, és a Nádasdi-erdei emlékműhöz is indult emléktúra.[198] 1991-ben még a Munkáspárt Latinca téri megemlékezéséről számolt be a megyei napilap néhány sorban.[199] Kaposváron ezek voltak az utolsó szervezett Tanácsköztársaság-megemlékezések.

Andrássy Antal 1989-ben, az országban éppen zajló dinamikus politikai és történelemszemléleti változásokkal összhangban írta meg az évi szokásos március 21-ei megemlékező írást[200] a Somogyi Néplapban. Andrássy Latincát ekkor a formálódó új magyar nyilvánosságba szerette volna átmenteni, az egyetemes humanizmus hősévé konvertálni. A megemlékezés fókuszába Latinca (és Tóth Lajos) olyan tulajdonságai kerültek, amik a korábbi évtizedekben legfeljebb mellékesen kerülhettek szóba. Megjelent Latinca toleráns személyisége, a Somogy megyei vörösterror viszonylagos vértelensége, illetve az, hogy Latinca a „doktriner" pesti politikának ellent mert mondani- Andrássy ekkor már hősét inkább kivételként próbálta láttatni a proletárdiktatúra vezetői között. A szerző ambiciózus vállalkozása a '19-es somogyi munkásmozgalmi mártírok grandiózus újraértelmezésére végül félbemaradt (a történész-levéltáros egy évvel később elhalálozott), befejezésére pedig azóta sem vállalkozott senki. Latinca Sándor és társai így tehát a nyilvánosságban végleg a szerepnélküliség és a felejtés sorsára jutottak.

Az utolsó eset, amikor Latinca Sándor személye megütötte az országos nyilvánosság szintjét 1991-ben történt. Antall József miniszterelnök politikai riválisa, Kávássy Sándor (aki akkor már az FKgP országgyűlési képviselője volt) diszkreditálására emelte ki egy pártok közötti koalíciós tárgyaláson: *„[Ő, Antall József] nyugodtan áll a társadalom előtt, mert ő abban a korban is báró Eötvös Józsefből és nem Latinka Sándorból írta doktori dolgozatát."*[201] Ez volt az utolsó eset, hogy Latinca Sándor neve aktuálpolitikai kérdésben felmerült volna. Latinca Sándor nevének említése a politikai diszkreditációra azonban nem volt jól felhasználható. Ebben az egy esetben is csodálkozva emelte ki szarkasztikus hangú beszámolójában a Kurír újságírója: *„Miért ippeg Latinca? Miért nem Kun Béla, Szamuely vagy legalább »komenista Simon*

---

[197] Újra kell tanulnunk 1919 történetét. *Somogyi Néplap*, 1989. március 22., 1.
[198] Megemlékezés a Tanácsköztársaságról. *Somogyi Néplap*, 1990. március 22., 16.; Túrázzon velünk! *Somogyi Néplap*, 1990. március 23., 5.
[199] Híradás a koszorúzási ünnepségről. *Somogyi Hírlap*, 1991. március 20., 8.
[200] Andrássy Antal: Arcok, tettek 1919 tavaszán Somogyban. *Somogyi Néplap*, 1989. március 21., 5. Andrássy hasonló megközelítésű írása: Uő. A Nádasdi-erdő szélén. *Somogyi Néplap*, 1989. szeptember 16., 5.
[201] Kéri J. Tibor: Az apparátus nem örökzöld. *Népszabadság*, 1991. október 19., 1.

pap«?'[202] Meglepő, de akiktől leginkább várható lett volna (a Magyar Szocialista Párt) a legkevésbé sem próbálta életben tartani Latinca emlékezetét, nem akarta elválasztani azoktól a történeti szereplőktől (pl. Kun Béla, Szamuely Tibor, Lenin) akiknek kultusza nyilvánvalóbban összeütközésben volt a rendszerváltás értékeivel.

Az MSZMP egyeduralmának megrendülését követően országszerte szinte azonnal felmerült a kérdés: mi legyen az előző rendszerből örökölt, politikailag elavult emlékművekkel? Több elképzelés is született, amelyek közül talán a legmegmosolyogtatóbb Szörényi László irodalomtörténész ötlete volt. Ő az ország összes Lenin-szobrát Csepelen egy helyre gyűjtötte volna, így egy gigantikus Lenin-parkot létrehozva. Bár az ötletet felkarolta a Fidesz békéscsabai szervezete és a Recski Szövetség is – végül nem valósult meg. A döntéshozókra leginkább a tanácstalanság volt jellemző, országszerte pedig elkezdődtek a szoborrongálások. A szobrok épségét végül a szoborparkok létrehozása garantálhatta, a legtöbb esetben így maradtak fent a pártállami rendszer műemlékei.[203] Hasonló forgatókönyv érvényesült Kaposváron is. A szoborcsonkításoknak sokszor olyan művek is áldozatul estek, amelyek nem hordoztak közvetlen politikai üzenetet. Ilyen volt például a Jókai-ligetben álló *Támaszkodó hölgy* elnevezésű szobor is, melyet 1990 májusában fejeztek le.[204] A város vezetése a társadalmi nyomásra reagálva 1991-ben úgy döntött, hogy a politikailag érzékeny témájú szobrokat, emléktáblákat eltávolítja. Természetesen ezek közé a szobrok közé tartozott Latinca Sándor Latinca téri szobra, illetve a Lenin téren álló *Lenin és a mártírok* szoborcsoport is.

A „hivatalos" formában lezajló eltávolítás után azonban néhány szobor 1993-ban eltűnt a városgondnokságról. A Forradalmárok terén álló szoborcsoportból három alakot egy Kaposvár melletti mocsárban találták meg, megcsonkított formában. Az elkövetőket a rendőrség nem tudta azonosítani.[205] Pótó János a politikai indíttatású szoborrongálás („ikonoklaszmosz") két fajtáját különítette el. Az első esetben a még hatalmon lévő politikai erő elleni forradalmi megmozdulás részeként fordulnak a tömegek egy hatalmi jelképnek tekintett emlékmű ellen. A másik esetben már egy megdöntött, leváltott rendszer fennmaradt szimbólumait utólag rombolják le – erődemonstráció vagy önpropaganda céljából.[206]

A somogyi mártírok esete azonban egyik kategóriának sem feleltethető meg tisztán. A szobrot szervezett keretek között távolították el, ami részben a műalkotások védelmét is szolgálta. Viszont a város új vezetésének annyira mégsem volt fontos a műemlékek védelme,

---

[202] Szántó Péter: Parlamenti vigasságok. *Kurír*, 1991. október 22., 5.
[203] Pótó, 2003: 239.
[204] F. T.: Lefejezték a Támaszkodó hölgyet. *Somogyi Hírlap*, 1990. május 16., 8.
[205] Horányi Barna: Felelőtlen felelősség. *Somogyi Hírlap*, 1994. január 5., 1–3.
[206] Pótó, 2013: 89.

hogy azokat megvédje a rongálóktól az eltávolítás után, vagy hogy felelősségre vonja őket. A szoborrongálók gondolatvilága kisszerű: a már eltávolított szobrok is olyan irritáló hatással voltak rájuk, hogy így is el kellett őket pusztítaniuk – nem pusztán a köztéri jelenlétük zavarta őket, hanem a fizikai létezésük. Nem használták fel ezt a szoborrombolást politikai célokra vagy önpropagandára, pusztán az elbukott, gyűlölt rendszer elpusztítását szerették volna a saját személyes szintükön, valós téttel bíró tettek illúzióját keltve átélni.

A történtek után Szász Endre festőművész felajánlotta, hogy szoborparkjába befogadja a város művészileg értékes múlt rendszerbeli szobrait, különösen a Lenin-szoborcsoport megmaradt tagjait.[207] Ő volt a legnagyobb támadója a nyilvánosságban a város „szoborpolitikájának". A városvezetés végül Siófokra vitette a szoborcsoport megmaradt elemeit, ahol azonban sokáig nem állították ki őket. Ezután Szász így nyilatkozott: „*Azt, hogy Sztálin szobrait lebontották, értem. Kaposváron azonban Leninnek és a Tanácsköztársaság Somogy megyei mártírjainak alakjait takarították el. Varga Imre egyik legkiválóbb alkotását; ahelyett, hogy büszkék lennénk rá. Azok a mártírok, akiknek a szobrait ledöntötték, nem a sztálinizmusért harcoltak értékes, tiszta lelkű emberek voltak.*"[208] Varga Imre, a szoborcsoport alkotója a rendszerváltás után szobrai nagy részéről kijelentette (a Lenin-szobrokat is beleértve), hogy valódi jelentésüket a múlt rendszerben nem értelmezték megfelelően, ezért helyük lehetett volna a rendszerváltó Magyarország közterein is. Például a mohácsi Lenin-szobráról így nyilatkozott: „*Az volt tulajdonképpen »a« Lenin-szobrom. Egy kis pocakos, sapkás ember jön lefele egy lépcsőn, zsebre dugott kézzel, miközben fölötte ott lobog óriási méretben egy zászlón a politikus portréja. Fönn a bömbölő politikum és lenn egy kis, pocakos senki.*" Varga tehát arra utalt, hogy a rendszerváltás előtt a hatalom által megrendelt és felállíttatott szobrainak valódi jelentése rejtve maradt a politikai vezetők és a közvélemény számára is. Hasonlóan jó példa erre a kettős jelentéstartalomra Kun Béla budapesti szobra, amelyet az alkotó így jellemzett: „*Én azonban ezt úgy csináltam meg, hogy ma is vállalom. Egy embertömeg, melynek bal oldalán Károlyi Mihály és felesége látható a gyerekekkel. Mellettük egy csomó polgár, akiket kiirtottak. Középen az a négy ukrán katonatiszt, akiket Kun Béla személyesen halálra ítélt,*[209] *aminek az volt az érdekessége, hogy nem sokkal előbb épp azért zúzták be a Kun Béláról megjelent könyvet,*[210] *mert leírta ezt az esetet. Ott van a csoport fölött Kun Béla is, aki mellett ott áll a jelképes akasztófa, a lámpavas. A jelképrendszer világos, de a politikus nem tud olvasni.*"[211]

---

[207] N. J.: Szász Endre Várdán kaput nyit a – még meglévő – száműzött veterán szobroknak. *Somogyi Hírlap*, 1994. január 19., 1–3.
[208] Czene Attila: Remekműveket dugtak el a dilettáns döntéshozók. *Somogyi Hírlap*, 1994. június 23., 7.
[209] Valójában Kun Béla két ukrán katonatisztet ítélt halálra.
[210] Borsányi, 1979.
[211] Csordás, 2016.

A város politikailag érzékeny emléktábláinak a közgyűlési döntés értelmében a megyei múzeumba kellett volna kerülniük – oda viszont ténylegesen már csak a Tanácsköztársaság somogyi mártírjainak Kossuth téri emléktáblája került be. A Nádasdi-erdei emlékmű sorsát a kaposvári önkormányzat a sántosi önkormányzat kezébe adta, ők viszont azóta nem gondozzák – az obeliszk eltűnt, a fal megmaradt, de az emléktábla már nehezen olvasható rajta. A Konyorcsik-féle Latinca-szobor sorsa ismeretlen, elméletileg a megyei múzeumba kellett volna kerülnie, de ott nem található. Elképzelhető, hogy hasonló sorsra jutott, mint a Lenin-szoborcsoport három hiányzó alakja.[212] A somogyi tizenkilencesek nevét viselő intézmények a rendszerváltás után hamarosan nevet váltottak. Somogy megye Latinca utcái viszont meglepően nagy számban élték túl a politikai átalakulást. 2012-ben még 15 róla elnevezett utca volt a megye településeiben – ezzel ő volt az a kommunista ideológiához köthető személy, akiről elnevezett utcák a legnagyobb számban vészelték át a 90-es éveket Somogyban. A megyeszékhelyen azonban nem így történt: a Latinca utca 1991 óta Kontrássy utca, a Latinca tér pedig 1996 óta Európa park néven ismeretes.[213]

VI. Utószó

Latinca kultusza nem állt meg Kaposvár város határánál. Minden kétséget kizáróan része volt a magyar munkásmozgalmi „valhallának" (a Fiumei úti sírkert Munkásmozgalmi Pantheonjába is bekerült jelképes síremléke).[214] A lokálisan és országosan betöltött szerepe között azonban komoly különbségek van. Amíg országos szinten csak a hősök egyike volt, Somogy megyében a tisztelt hősök legkiemelkedőbbje. Latinca kultuszának központja Kaposvár volt, innen sugárzott ki tisztelete a megyére, majd a vidéki Magyarországra, és tovább a fővárosba is. Szórványosan találkozhatunk a nevét viselő intézményekkel szerte az országban: Latinca Szakközépiskolával Szombathelyen és a fővárosban, Latinca szoborral Kispesten, illetve több településen is utcákat neveztek el róla. Latinca kultusza azonban Kaposvár város története, történeti városképe szempontjából meghatározó jelentőségű – országos szinten perifériás jelenség. A központi kultuszépítésben Latincára háruló szerepet mutatja meg az a fővárosi vb-jegyzőkönyv, ami szerint „*korábban állásfoglalás született arról, hogy Latinka Sándorral kapcsolatos utca-elnevezésre – figyelemmel tevékenységének helyére - elsősorban vidéken kell sor kerüljön.*"[215]

---

[212] Vas András: Inkább műalkotás, mint ideológiai emlék. *Somogyi Hírlap*, 2011. január 7., 11.
[213] Vas András: Átnevesítés: a múltat eltörölni. *Somogyi Hírlap*, 2012. június 29., 4.
[214] A Munkásmozgalmi Pantheon emlékezetpolitikai elemzését lásd Apor, 2014: 119–158.
[215] BFL, XXIII.102.a.1. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, ülésjegyzőkönyv, 1968. december

A magyar kommunista rendszerek világképének – mint valószínűleg a történelem bármely politikai rendszerének – szerves része volt a történelemről vallott sajátos narratíva. Ez a különböző események hatására változásokon ment át, mind tömegpszichológiai célok elérése érdekében, mind spontán fejlődés hatására. Ennek a történelemszemléletnek kulcsmomentuma volt 1919, így ezzel kapcsolatban markánsan körvonalazódó emlékezési gyakorlatok alakultak ki az egész országban. Organikus része volt ennek a kaposvári Latinca-kultusz is, a mártír utóéletének egyes szakaszai jól rímelnek az országos kultúrpolitikai irányváltásokra. Bizonyos szempontból azonban az aradi születésű vértanú kultusza egyedi jelenség, ugyanis különösen a korai időszakban az elvárttól eltérő jellegeket mutat, „külön életet él", tisztelete több mint egy a központi hatalom által kijelölt a helyi talajban szervetlenül megjelenő jelenség – még ha a lakosság széles rétegeiben valóban idegenül hatott is az újonnan a személye körül kiépülő emlékezetpolitikai komplexum.

A Tanácsköztársaság és mártírjainak kultusza Somogy megyében talán az országos szinthez viszonyítva is kiemelkedően intenzív volt. Ennek alapvetően két oka lehetett. Egyrészt a helyi agrárpolitika sikeres volta „mintamegyévé" tette a régiót, ráadásul egyes értelmezők szerint Somogyban az országos események előtt következett be a proletárdiktatúra hatalomátvétele. Másrészt a megyében a Tanácsköztársaság bukása után a fehérterror gyilkosságai olyan történeteket és mártírokat teremtettek a kommunista ideológiának, amelyre annak nagy szüksége volt.

Elmondható, hogy e mártírok kultusza már nagyon korán megnyilvánult a város köztérelnevezéseiben. A Rákosi-rendszer kiteljesedése után az állampárt egyre intenzívebb emlékezetpolitikát folytatott a mártírok irányába, különösen a közülük leginkább kiemelt Latinca Sándort illetően. Már 1956 előtt szó volt Kaposváron Latinca egész alakos szobrának felállításáról, illetve két kisebb emlékművet 1955-ben állítottak neki. Az 1956-os forradalom és szabadságharc után az új kádári hatalom aktualizált jelentésekkel töltötte fel a fehérterror áldozatainak emlékezetét. A kaposvári Latinca-kultusz 1961-ben ért a csúcsra; ezt az évet a városvezetés Latinca-emlékévvé nyilvánította. A Kádár-kor későbbi évtizedeiben a Tanácsköztársaság emléke és így a Latinca-kultusz veszített aktuálpolitikai jelentőségéből. 1985-ben még utoljára komoly emlékművet emeltek a somogyi tizenkilences mártíroknak, de a Varga Imre-féle szoborcsoport csak hét évig állhatott a helyén.

Latinca kiválasztásának, kiemelt kultuszra jelölésének oka, hogy sokoldalú lehetőséget kínált a propaganda számára. Egyrészt fontos halálának ideje, hiszen nem tudta diszkreditálni magát a két világháború között, másrészt a körülményei, hiszen a mártíráldozat

4.

mindig könnyen felhasználható ideológiai fegyver. Latincának továbbá nem volt komoly szociáldemokrata munkásmozgalmi múltja (például Tóth Lajossal ellentétben). Egyértelműen megfigyelhető Latinca kultuszában a lokális, somogyi identitás erősítésének szándéka, egy helyi hérosz kialakításának igénye még akkor is, ha ennek tényszerű akadályai voltak – Latinca életének mindössze néhány hónapját (igaz a legjelentősebbeket) töltötte Kaposváron. Latinca emlékének felelevenítése mindig jó alkalmat biztosított az ellenforradalom kegyetlenségének és a téeszesítés propagandájának hangsúlyozására is. Nemzetiségi származása még a proletár internacionalizmus eszméjének terjesztésére is biztosíthatott volna lehetőséget, bár ez az aspektus valójában sosem került előtérbe.

A rendszerváltás után hirtelen komoly ideológiai nyomás alól felszabaduló társadalom nem tudott mit kezdeni Latinca és társai személyével. Az új hatalomnak sem negatív, sem pozitív mondanivalója nem volt (és nincs is) a személyükről. Emlékezetük egyszerűen kiürült, jelentést vesztett. Igaz, hogy Latinca rövid politikai pályafutásának nem kell, hogy nagyobb történelmi szerepet tulajdonítsunk, de a pártállami időszakban Latinca sokkal sikeresebb volt szimbólumként – a Tanácsköztársaság helyi szimbólumaként.

Ennek a szimbólumnak a bemutatása volt jelen tanulmány célja. Ezt a szimbólumrendszert értették azok is, akik teljes alakos Latinca téri szobrát, illetve a Lenin-szoborcsoport egy részét elpusztították az 1990-es évek elején. Azóta azonban sokkal kifejezőbb szimbólum Latinca emlékezetére a Nádasdi-erdei emlékmű sorsa: nem távolították el rituálisan, nem bontották el – egyszerűen csak szerepét vesztette, elfelejtették. Kaposvár egyik félreeső szegletében az egykori kultuszhelyet lassan visszaveszi a természet.

VII. Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML):

MNL SML, IV. 1403. Kaposvár Város Polgármesteri Hivatalának Iratai 1945–1948
MNL SML, XXIII. 516. Kaposvár Városi Tanács iratai (ülésjegyzőkönyvek) 1950–1990
MNL SML, XXIII. 517. Kaposvár Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága iratai 1951–1990

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL, XX. 4.b. Népbíróságok Országos Tanácsának iratai.
I.3295/1946. Gödölle Béla és Jamrich János perének iratai.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL, XXIII. 102. a. 1. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottság iratai.
Ülés jegyzőkönyve, 1968. december 4.

Sajtóanyag

Jövő, 1922
Népszava, 1925
Új Szó, 1946
Világosság, 1946
Szabad Nép, 1949
Somogyi Hírlap, 1945–1950
Somogyi Napló, 1949–1951
Somogyi Néplap, 1951–1990
Magyar Nemzet, 1960
Somogyi Hírlap, 1990–2012
Népszabadság, 1991
Kurír, 1991

Felhasznált irodalom

Andrássy, 1971
Andrássy Antal: Az MKP tevékenysége és az 1945-ös választás Somogyban. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 2*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 1971. 271–307.

Andrássy, 1979
Andrássy Antal: Katonai terror Somogyban 1919 őszén. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 10*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 1979. 307–354.

Andrássy 1986
Andrássy Antal: Aradtól Kaposvárig. Száz éve született Latinca Sándor, Somogy megye kormányzótanácsi biztosa. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 17*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 1986. 343–374.

Antal, 1959
Antal Gábor: *Tavasz Somogyban*. Budapest, Móra Kiadó, 1959.

Apor, 2014
Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014.

Assmann, 1999
Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz, 1999.

Borsányi, 1979
Borsányi György: *Kun Béla*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979.

Csordás, 2016.
Csordás Lajos: „A jelképrendszer világos, de a politikus nem tud olvasni" – interjú Varga Imrével. *Népszabadság*, 2016. október 6. http://nol.hu/kultura/a-jelkeprendszer-vilagos-de-a-politikus-nem-tud-olvasni-1635021 (Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

Csunderlik, 2018
Csunderlik Péter: Miért géppuskázta le a világot a Cserny Józsefet játszó Hobo az 1969-ben készült Agitátorok végén, és miért tiltották be a filmet? In: Egry Gábor (szerk.): *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2018. 91–92.

Csunderlik, 2019
Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól" a „vörös tatárjárásig". A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

Csunderlik, 2021
Csunderlik Péter: „Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni." Hajdu Tibor a pályájáról és az 1918–1919-es forradalmak történetének kutatásáról. *Sic Itur Ad Asta* 2005/70. 5–18.

Ellenforradalom, 1957
[Sz. n:] *„Ellenforradalom Somogyban*. Kaposvár, Magyar Szocialista Munkáspárt Somogy megyei Bizottsága 1957.

Farkas, 2018
Farkas Péter: Szemelvények a Somogy megyei vörös- és fehérterror történetéből. *Archívnet* 2018/5. https://archivnet.hu/szemelvenyek-a-somogy-megyei-voros-es-feherterror-tortenetebol (Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

Farkas, 2019
Farkas Péter: A Vörös Őrség és a Latinca-század tevékenysége a Tanácsköztársaság alatt Somogy megyében. *Clio Műhelytanulmányok* 2019/5.
https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok
(Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

F. G., 1974
F. G.: Úttörő rajfoglalkozás a levéltárban: a Tanácsköztársaság évfordulójának megünneplése: forgatókönyv. *Levéltári Szemle* 1974/2–3. 526–531.

Gali, 2019
Gali Máté: A Tanácsköztársaság a magyar történetírásban. *Somogy* 2019/2. 16–29.

Gál, 2019
Gál Máté: „Forradalmi örökség vállalása" a kádári hatvanas években. A Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójának megünneplése Heves megyében. In: Gál Máté – Péterffy Gergely (szerk.): *1918: Vég és kezdet*. Régiónk története 1. Eger, Líceum Kiadó, 2019. 89–115.

Gyáni, 2016
Gyáni Gábor: *A történelem, mint emlék(mű)*. Budapest, Kalligram, 2016.

Hatos, 2021
Hatos Pál: *Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története.* Budapest, Jaffa Kiadó, 2021.

Horváth, 2007
Horváth Attila: A hatalom ünnepe, az ünnep hatalma. *Jogtörténeti Szemle* 2007/9. 42–49.

Kanyar, 1969
Kanyar József (szerk.): *Tanácsköztársaság Somogyban*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 1969.

Kávássy, 1973
Kávássy Sándor: *Latinca Sándor*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.

Kubinyi, 1966
Kubinyi Ferenc: *Siratni csak hazát lehet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

Mészáros, 1961
Mészáros Károly: Az 1919 tavaszi parasztmozgalmak. *Történelmi Szemle* 1961/4. 442–456.

Mészáros, 1966
Mészáros Károly: *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

Müller, 2008
Müller Rolf: 19-esek 45-ben. Tanácsköztársasági veterán-szövetség feloszlatása az első szabad választások előtt. *Betekintő* 2008/4.

https://betekinto.hu/hu/2008_4_muller (Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

Nora, 2010
Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.

Paál, 2010
Paál László: *Somogy megye sajtója*. Kaposvár, Axel Springer, 2010.

Pataki, 1998
Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

Pótó, 1989
Pótó János: *Emlékművek, politika, közgondolkodás*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1989.

Pótó, 2003
Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Pótó, 2013
Pótó János: Szobrok és emlékművek mint bűnbakok, avagy hogyan döntünk szobrot, mikor és miért. In: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest–Pécs, Kronosz Kiadó, 2013. 83–95.

Récsei, 2016
Récsei Balázs (szerk.): *„…mert nem a térben, hanem az időben léteztek…”* Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete. Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016.
https://mnl.gov.hu/mnl/sml/recsei_balazs_mert_nem_a_terben_hanem_az_idoben_leteztek_kaposvar_utcainak_tereinek
(Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

Rézsó–Székelyhidi, 1956
Rézsó Pál – Székelyhidi Vilmos [sajtó alá rendezte: Kovács Béla]: *Dr. Hamburger Jenő az orvos és forradalmár*. Zalaegerszeg, 1956.

Somogyi, 1959
Somogyi Pál: *Tűz a Kapos mentén*. Kaposvár, MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottsága, 1959.

Somogyi tizenkilencesek, 1959
Horváth János: *Somogyi tizenkilencesek*. Kaposvár, MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottsága, 1959.

Szabó, 1955
Szabó Gyula: *Latinca Sándor „a szegény proletárság igaz védője”*. Kaposvár, Somogy Megyei Tanács, 1955.

Szolláth, 2011
Szolláth Dávid: *A kommunista aszketizmus esztétikája. A huszadik századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása.* Budapest, Balassi Kiadó, 2011.

Takács, 2020
Takács Tibor: A forradalom, mint emlék(mű) és (mű)történelem: 1972. március 21. *Betekintő* 2020/2. 5–33. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2020_2_takacs.pdf (Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)

T. Szerémi, 1960
T. Szerémi Borbála: *A szabadság vértanúi.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1960.

Varga, 1976
Varga Jenő: *A proletárdiktatúra gazdaságpolitikája.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976.

Varga, 2019
Varga Lajos: *Kényszerpályáról tévútra. Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

Varga, 2012
Varga Zsuzsanna: Mi történt a szovjet kolhoz-modellel Magyarországon? In: Majoros István (szerk.): *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2012. 627–640.

Vonyó, 2013
Vonyó Anita: A kaposvári Latinca-szobor felállításának körülményei a Somogy megyei források tükrében. In: Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42.* Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 2013.

Egyéb források

Agitátorok, 1969.
Agitátorok. Fekete-fehér magyar játékfilm. Rendezte: Magyar Dezső. Budapest, Balázs Béla Stúdió, 1969.

Latinka ballada, 1959
Ruzicska Józsefné (szerk.): *Latinka ballada.* Budapest, Magyar Diafilmgyártó Vállalat, 1959.

Latinka ballada, 1966.
Latinka ballada, 1966. In: Révész László: *Fáklyavivők – Dalok, hősök, emlékek 4. rész.* Budapest, Qualiton Hanglemezkiadó, 1966.

VmSzc, 2021.
[Sz. n:] A VMSzC Gépipari és Informatikai Technikum története http://www.gepipari.hu/index.php/az-iskola/iskolatortenet (Utolsó letöltés: 2021. szeptember 18.)